

קיצור אברבנאל לפרשת ויצא

מהדורה מעוצבת של פירוש אברבנאל

עיצוב: זהבה גרליץ
מיון, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג

אתר דעת תשע"ה

פרק כח 3

3.....[חלוקת פרשת ויצא לשלשה חלקים]

חלק א - הליכת יעקב אל בית לבן [כח, י - כט, יט] 3

3.....[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

3..... ויצא יעקב... ויחלום והנה סולם מוצב ארצה [כח, י-יא]

4.....[לבטיו של יעקב בדרכו לחרן]

5.....[מקום מזבח העקדה ומקום המקדש]

6.....[פירוש מראה הסולם בחלום יעקב]

6..... ויחלום והנה סולם... ויקץ יעקב משנתו [כח, יב-טו]

9..... וכבר יתחייב אליהם ספק אחר שלא ימלט ממנו איש

13..... ויקץ יעקב משנתו וגו' עד ויעבוד יעקב ברחל [כח, טז - כט, יט]

פרק כט 19

חלק ב: ישיבת יעקב בחרן [כט, כ - ל, מג] 19

19..... (כ) ויעבוד יעקב ברחל... וישמע את דברי בני לבן לאמר [כט, כ - ל, מג]

20.....[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

20..... ויעבוד יעקב ברחל... וירא ה' כי שנואה לאה [כט, כ-ל]

25..... וירא ה' כי שנואה לאה... וילך ראובן בימי קציר חטים [כט, לא - ל, יג]

פרק ל 31

31..... וילך ראובן בימי קציר חטים... וישמע יעקב [ל, יד-מג]

פרק לא 38

חלק ג': סיפור חזרת יעקב לארצו [לא, א - לב, ג] 38

38.....[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

38..... וישמע יעקב את דברי בני לבן... ויען יעקב ויאמר ללבן [לא, א-ל]

45..... ויען יעקב ויאמר ללבן... עד סוף הסדר [לא, א - לב, ב]

פרק כח

[חלוקת פרשת ויצא לשלשה חלקים]

בעבור שמסדר הפרשיות לא עשה בסדר הזה הבדל פרשה להתקשרות הסיפור והתאחדותו, ראיתי אני להקל מלאכת הפירוש הזה, לחלק זה כפי ענינו לשלושה חלקים:

האחד בסיפור הליכת יעקב אל בית לבן עד ישובו עמו לעבוד עבודתו. וזה יתחיל מתחילת הסדר **ויצא יעקב מבאר שבע עד ויעבוד יעקב ברחל [כח, י – כט, יט]**.

והחלק השני בישיבת יעקב בחרן, בעובדו את לבן בעד נשיו וצאנו. תחילתו מן **ויעבוד יעקב ברחל עד וישמע את דברי בני לבן [כט, כ – ל, מג]**.

והחלק השלישי בסיפור חזרת יעקב לארצו ושובו מבית לבן. תחילתו **וישמע יעקב את דברי בני לבן עד סוף הדבר [לא, א – לב, ג]**.

והכוונה הכוללת בו, להודיע שיעקב בהליכתו אל בית לבן ובישיבתו שמה ובחזרתו משם אל ארץ מגורי אביו, תמיד לותהו ההשגחה האלהית, והיה ה' עמו לא עזבו ולא הרפהו. ואחר החלוקה הזאת אבוא בגבורת ה' אלהים לפרש החלק הראשון.

חלק א - הליכת יעקב אל בית לבן [כח, י – כט, יט]

[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

ויצא יעקב... ויחלום והנה סלם מוצב ארצה [כח, י-יא]

עם היות שלמעלה בסוף סדר תולדות יצחק כתוב 'וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם' וגו', הנה בעבור שסיפר אחריו מה שעשה עשו בנשיו, לכן כשרצה לספר עניני יעקב וקורותיו בבית לבן, ואיך לקח שם נשים והוליד שם בנים ונתעשר, חזר מראש ואמר **ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה**.

וכתב **רש"י**, יצא ללכת לחרן.

וכן פירשו הגאון רב **סעדיה** כמו שזכרו **הראב"ע**. והוא כתב שאינו רק כמשמעו, וששב לבאר מה שקרהו בדרך.

ונראה שהאנשים האלה, שלמים הם אתנו, חשבו שבאומרו **וילך חרנה** - הגיע לחרן. **ואינו כן**, כי ההליכה תואר לתנועה, וכל עוד שהאדם מתנועה, יקרא הולך למקום, וכשיגיע שם יקרא **בא**, כי הביאה היא תואר להגעה, וההליכה לתנועה.

ואם כן הפסוק כפשוטו, שהתנועה יעקב לחרן, ובהיותו הולך שמה **ויפגע במקום**. והזכיר יציאתו מבאר שבע, להורות על סיבת הנבואה הזאת, וההבטחה שהבטיחו השם.

[לבטיו של יעקב בדרכו לחרן]

וזה שהיה קשה על יעקב צאתו מהארץ הנבחרת, ומבית אביו המוכן לדבקות והשלמות הנפשי, ולכן היה מתפלל **ושבתי בשלום אל בית אבי, והיה ה' לי לאלהים**. רוצה לומר מה שלא יהיה כן בהיותו חוצה לארץ, לכן זכר הכתוב עתה שיצא יעקב מבאר שבע, שהיה שם בית אביו מקום מוכן להשגחה, **וילך חרנה** חוצה לארץ, מקום לבן וזולתו, אנשים רשעים. כן היה בלבו ספק על יציאתו זאת, ולפיכך רצה הקדוש ברוך הוא להבטיחו בשמירה וההשבה אל בית אביו.

השאלה הא'

למה זה נזכר שם מקום שלוש פעמים בפסוק אחד: **ויפגע במקום ויקח מאבני המקום וישכב במקום ההוא**. והיה ראוי שיאמר ויפגע במקום ויקח אבנים וישם מראשותיו וישכב שם. לא שיכפיל שם מקום.

תשובת שאלה א'

והנה יעקב להיותו מצטער ביציאתו, לא היה רצונו לבוא בעיר מושב ללון, ולא לשכב במיטה, אלא ללון בדרכו בהערב היום. וסיפר הכתוב שקרה ליעקב הזדמן טוב, והוא שטעה בדרכו, ובהיותו טועה **ויפגע במקום**, רוצה לומר באותו מקום ידוע: הר המוריה שנעקד שם יצחק אביו. כמו שנאמר עליו 'וירא את המקום מרחוק', 'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה', שעליו אמר כאן **ויפגע במקום**, כדברי רש"י. ולשון פגיעה תבוא פעמים רבות על מה שיבוא לאדם במה שלא כיוון אליו, כמו שנאמר 'כי תפגע שור אויבך'.

הנה, להודיע שבא במקרה באותו מקום הנבחר, נאמר **ויפגע במקום**.

עוד אמר: **וילן שם כי בא השמש**. להגיד שהיה ראוי לו שילך עוד, כי גם בלילה ילך האדם בזמן הקיץ, גם בסתיו לא ינוח כבוא השמש, אלא בלילה. ועם כל זה לן יעקב מיד כשבא

השמש, והוא המורה שמן השמים הביאווה שמה, וגם מאת ה' הייתה זאת שנתעכב ללון שמה, עם היותו קרוב אל הזמן הראוי ללינה.

עוד הודיע עניין שלישי, שעם היות המקום והעיר לוז סמוכה לשם, כמו שנאמר **ואולם לוז שם העיר לראשונה**, הנה יעקב לא רצה ללון בעיר, ולא לשכב בבית ובדמשק ערש, אבל בשדה לקח **מאבני המקום, וישם - רוצה לומר אחת מהם - מראשותיו, וישכב במקום ההוא**. והוא המורה שגם בזה מהשמים הניעוהו והעירוהו אליו. וידמה ששכב **במקום ההוא**, רוצה לומר הפרטי אשר בו היה המזבח שנעקד יצחק עליו, ומאותם אבנים שנבנה המזבח שם מראשותיו. ולכן אמר **ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא**, רוצה לומר המיוחד שזכרתי.

ולהעיר על שלשת ההזדמנויות הטובים האלו שקרו לו בדרכו ובהדרכתו לראות המראה או החלום שראה, נאמר בפסוק הזה שם מקום שלוש פעמים: **ויפגע במקום, ויקח מאבני המקום, וישכב במקום. והותרה בזה השאלה הא'.**

[מקום מזבח העקדה ומקום המקדש]

או אפשר עוד לומר, שכיוון הכתוב הזה לרמוז ולהודיע, שיעקב היה הראשון שהתחיל להגביל בית המקדש. וכמו שאמר המשורר 'אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבוא באהל ביתי וגו' עד אמצא מקום לה' וגו'. כי ייחסו ליעקב, לפי שהוא הגביל המקום ההוא ויחדו לגבוה. ועליו אמר: **ויפגע במקום**, רוצה לומר במקום שהיה עתיד להיות בית עולמים, כמו שאמר 'כי אם אל המקום אשר יבחר ה'.

ולפי שהיו עתידים להיות שלושה בתים באותו מקום, והם הבית אשר בנה שלמה, והבית אשר בנו עולי בבל, והבית העתיד להיות, יבנה ויכונן, לכן אמרה התורה כאן שלוש פעמים שם **מקום**.

כי על הראשון אמר **ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש**, שנרמז בזה שבאותו המקום יבוא השמש צר ואור חשך בעריפיו בחרבן בית מקדשנו ותפארתנו. וכנגד הבית השני אמר **ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו**, לרמוז שבבית השני לא יימצאו המתנות האלהיות כולן בשלמות, כי יהיו שם מאבני המקום ולא כל אבני המקום. וכנגד הבית השלישי העתיד להיות אמר **וישכב במקום ההוא**, כי בו תהיה המנוחה והנחלה האמיתית, אשר כינה בשם שכיבה.

הנה אם כן זכר כל מה שקרה ליעקב באותה לינה, להגיד שהיה סימן מה שקרה לו שם בפועל למה שקרה לזרעו אח"כ בעניין מקום בית המקדש, כי היה כמו שאומרו **חז"ל** כל מה שאירע לאבות סימן לבנים. והעניין כולו שיצא יעקב מבאר שבע מקום אביו שהיה לו שם הכנה רבה לעבוד את ה', אם להיותו בארץ הנבחרת, ואם להיותו אצל אביו נביא וצדיק מושל ביראת אלהים, והלך לחרן המנוגד לו בשני הפנים האלה. וכדי להודיע כי אין מעצור ביד השם להראות את כבודו ואת גודלו בכל מקום אשר יזכיר את שמו, פגע באותו מקום והראה לו כל העתידות הנפלאות האלה.

[פירוש מראה הסולם בחלום יעקב]

ויחלום והנה סולם... ויקץ יעקב משנתו [כח, יב-טו]

השאלה הב'

מה היה תכלית מראות הסולם? כי אם להחכימו וללמדו דברים עיוניים מדעיים בא האלהים, ולמה לא הראה כזה לאברהם וליצחק בכל הנבואות שניבאו, ולמה הראהו בכל החכמות ההם בהיותו בדרך עייף ויגע. ויותר ראוי היה להראותם לו בבית אביו, או במדרשו של שם ועבר כשישב שם בשובה ונחת. ומה הקשור אשר בהם עם הנבואה שנאמרה לו שם.

תשובה לשאלה ב'

המראה הזאת שהגיע ליעקב ראוי שנדע מה ענינה והוראתה. והנה ראיתי בה דעות חלוקות:

האחד -

הוא ל**חז"ל** הביאו **רש"י** בפירושו. ועניינו שהודיעו ית' הנבואה הזאת מעלת ארץ ישראל על כל שאר הארצות. כי בעבור שהיה יעקב יוצא ממנה, כדי שייכסוף תמיד לשוב ולהתגורר בה, הראהו מעלתה, שהמלאכים המלווים לאדם בארץ הקדושה היא אינם המלאכים המלווים אותו חוצה לארץ. ולכן ראה אותו **סולם ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו**, להודיע כי באותו מקום יעלו לשמים מלאכים שלוו אותו בארץ, וירדו בארץ אחרים למטה מהם במדרגה ללוותו בחוצה לארץ. וכמה מדרשות דרשו במראה הזאת.

אמרו: רבן פתרין קראו בסיני: **והנה סולם**, זה סיני בגימטרייה, **מוצב ארצה** דכתיב ויציבו בתחתית ההר וכו' (שמות יט, יז).

וכן דרשות אחרות דרשו עליהם.

והדעת הב'

הוא לר' **אליעזר הגדול** בפרקיו, שהראהו הקדוש ברוך הוא בזה ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם. ולזה ראה **הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה**, להודיע שמן השמים יושפעו ממשלותיהם. והמלאכים שראה עולים ויורדים הם שריהם, כמו שנאמר בדניאל שר מלכות יון ושר מלכות פרס שיעלו במעלת ממשלתם, וא"כ ירדו ממנו. והבטיח ליעקב שהוא יהיה עם זרעו בכל אשר ילך ביניהם, ויצילהו מידם: **ושמרתיו** וגו'. וכמו שהביאו הרמב"ן בפירושו.

והדעת הג'

הוא שהביא הרמב"ע בשם רב **שלמה ספרדי**, שהסולם רמז לנשמה העליונה, ומלאכי אלהים מחשבות החכמה.

והדעת הד'

הוא להרמב"ן עצמו, שכתב שהראהו בנבואתו שכל אשר נעשה בארץ נעשה על יד המלאכים, והכל בגזרת עליון. כי המלאכים אשר ישלח בארץ, לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתייצב על אדון כל הארץ, לאמור לפניו, התהלכנו בארץ והנה היא יושבת שלווה ושקטה, או מלאה חרב ודם. ואז יצווה אותם לעשות בה כרצונו.

והודיעו עוד כי הוא לא יהיה ביד המלאכים, אבל יהיה חלק ה', ויהיה עמו תמיד ינהיגהו ולא יעזבהו להתנהג ע"י המלאכים, להיות מעלתו גדולה משאר הצדיקים, שנאמר בהם 'כי מלאכיו יצווה לך לשמרך בכל דרכיך'.

והדעת הזו קצתו כדברי הרמב"ע. ואין ספק שיש בו כמה מהספקות אינם מזה המקום. וכפי דרכו היה ראוי שיאמר יורדים ועולים, כי מלאכי עליון ראשונה ירדו לדעת מה נעשה בארץ, ואח"כ יעלו להודיעו לאלוה יתברך, ואח"כ ירדו שנית לעשות כאשר דבר מלך.

והדעת הה'

הוא לרב **המורה** הביאו בהקדמת ספרו באומרו:

שהנה סולם יורה על עניין אחד.

ומוצב ארצה יורה על עניין אחר.

וראשו מגיע השמימה יורה על עניין ג'.

והנה מלאכי אלהים יורה על עניין ד',

עולים יורה על עניין ה'.

ויורדים יורה על עניין ו'.

והנה ה' ניצב עליו יורה על עניין ז'.

וכוונת הרב בזה, שהסולם הורה על אחדות הנמצאות והתקשרם זה בזה, והיותם כולם כאיש אחד. ושאמרו **מוצב ארצה**, יורה על עניין ההוויה והפסד, שממנו התחלת הידיעה והעיון. ואמרו **וראשו מגיע השמימה**, מורה שהשפלים מושפעים מהעליונים ומניעים אותם בהוויה וההפסד כפי התנועות השמשיות, ומפאת ההוויה וההפסד נודעו הכוחות העליונות ההם. ושאמרו **והנה מלאכי אלהים**, מורה על מציאות השכלים הנבדלים המניעים לגרמים השמימיים, כי כל מתנועע יש לו מניע. ואמרו **עולים**, מורה שיש למלאכים ההם עילות. ואמרו **ויורדים**, מורה שיש בהם עלולים. כי כל זה נכלל בכולם. וזהו שאמרו בו ז"ל ואמרו **והנה ה' ניצב עליו**, מורה על מציאות הסיבה הראשונה המושגת באחרונה, אחר כל ההקדמות והידיעות האלה. ולדעת הזה נטה הרלב"ג בפירושו לזה המקום.

והדעת הו'

מצאנו גם כן לרב **המורה** בפרק ט"ו חלק ג מספרו, וכפי מה שז"ל דבריו שמה יראה שהייתה הכוונה הזאת להודיע השם ליעקב, שהסיבה הראשונה ית' הוא מניע הגלגל העליון. ולזה הראהו הסולם המורה על התקשרות הנמצאות כולם, שפלים ועליונים, ושהיה **ה' ניצב עליו**, רוצה לומר על הסולם ההוא, הכולל השמים ומה שבתוכם, מניע אותו ומנהיגו. ושהמשילו בסולם, לפי שבו יעלה כל מי שיעלה, לדעת ולהכיר באמת מציאות האל ית' מסיבות תנועות הגלגל, כמו שביאר בפרק ט חלק א. ופירש **הרב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו**, על הנביאים, שכבר נקראו מלאכי אלהים, כמו שביאר בפרק ו חלק ב שהם בהשגחתם עולים, ואח"כ ירדו בהפסקות השגותיהם להנהיג את העם, עם שזה יכונה ירידה כמו שביאר בשיתופו.

והדעת הז'

הוא גם כן לרב **המורה**, והביאו בפרק י חלק ב, כי שם פירש הסולם הזה על העולם השפל בלבד. וכבר סייע דעתו בזה אמרו **וראשו מגיע השמימה**, כי מאשר אמר מגיע, מורה שיגיע עד השמים, ולא שיכנס בהם. ופירש **מלאכי אלהים**, על היסודות הארבעה, ששנים מהם עולים, אם בשילוח ואם בערך, והם האש והאוויר; ושנים מהם יורדים, והם המים והעפר הכבדים. או שהיו מלאכים ארבעה כוחות המתהווים: הדומם, והצומח, החי, והמדבר, נסתייע הרב שמה ממה שאמרו **בתנחומא** כמה מעלות היו בסולם - ארבעה.

הנה אם כן נמצאו לרב **המורה** בזה שלוש דעות מהפירושים. ואינו מזה המקום להבחין מהו הדעת היותר ישר ואמתי מהם.

אבל יקשה לי מאוד, שיראה מדבריו שלא הייתה ההשגה שהשיג בזה יעקב נבואית, כי אם מחקרית עיונית, כי הנה המושג הוא כפי כל אחד מהפירושים שפירש הרב ישיגוהו **חכמי יון** בהתפלספותם, מבלי שיהיו נביאים.

ואם דעתו שכן הייתה מדרגת יעקב בזה מחקרית עיונית, לא נבואית כמחשבת מפרשי ספרו שנלכדו בפח הזה, יקשה מה שהעידה התורה **ויחלום**, וידוע הוא כי בחלום לא יושגו החכמות כפי העיון והמחקר, וכמו שבא **בספר חוש ומוחש**, כי החלום הוא מיוחד אל פעולת הדמיון והרכבותיו, לא למחקר השכלי ומושגיו.

וגם ראיתי לאחד מחכמי הדור האחרונים דעת שמיני בזה

והוא שהראהו הש"י במראה הזאת שהטובות הגשמיות בהיותם בטבע או במזל, לא יהיה בהם קיום ולא העמדה. כי טבע הדברים ההם הוא שישתנו בנקלה. ולזה הראהו הסולם הרומז אל מדרגות הטובות הזמניות. והיה **מוצב ארצה**, כי שמה מקור הטובות ההמה. והיה **ראשו מגיע השמימה**, כלל עולם ההוויה והפסד, אבל לא יעלו לשמים, אלא שיגיעו עדיהם. **והנה מלאכי אלהים עולים יורדים**, הם האנשים המצליחים במעשיהם שהם עולים במדרגות העושר והכבוד. וקראם מלאכי אלהים, לפי שהדברים המופלגים בגודל ומעלה יוחסו לאל, כמו שלהבתיה, מאפליה, כהררי אל וזולתם. שלהיות האל גדול על כל גדולים, יתוארו בו כל הדברים הגדולים.

אבל זכר שאותם שהיו עולים היה רואה אותם יורדים, כי לא יתקיימו זמן רב הם וזרעם באותם הטובות, שהם משתנות בטבעיהם, וישיגם התמורה וההפסד.

ולפי שיעקב אולי יספק שכן יהיה ענינו וענין זרעו, הראהו שלא יהיה ענינו כן, כי **הנה ה' ניצב עליו**, רוצה לומר על יעקב, ובזכותו ובזכות אברהם ויצחק אבותיו יהיו זרעו קיימים ומתמידים בהצלחותיהם אשר יעדם.

אלה הם דברי החכמים בפירוש מראות סולם.

וכבר יתחייב אליהם ספק אחר שלא יימלט ממנו איש.

והוא שתהיה המראה הזאת בלתי מתייחסת לענין יעקב, שהיה בורח מפני עשו אחיו, מפחדו שיהרגוהו על הברכה אשר ברכו אביו, והמראה אשר ראה לא תתייחס לזה כלל, אלא להראות שהמלאכים אשר ליווהו בארץ לא ילווהו חוצה לארץ, או מעמד הר סיני או ממשלת ארבע מלכויות שהיה אחרי זה יותר מאלף שנה, או מהנשמה ומחשבות החכמה והנהגת העולם ע"י המלאכים ושאר החכמות מקישור הנמצאות, והמניע הראשון וארבע היסודות שזכר הרב בפירושו, או מהיות הדברים הזמניים משתנים. כי הנה כל הדברים

האלה, עם היותם השגות אמתיות לא היו מתייחסים ליעקב, ולא מצינו שהראה אותה הקב"ה לאברהם ולא ביצחק, ולמה זה רצה להראותם ליעקב. כל שכן שלא הייתה המראה הזאת מתייחסת לזמן ולא למקום שהגיע לו שם, רוצה לומר בדרך בבורחו, ובלילה בהיותו לן על אותם אבנים ששם מראשותיו. ויותר ראוי להראותם אליו בהיותו יושב אהלים בבית אביו או במדרשו של שם ועבר, לא באישון לילה ואפלה ובהיותו כאורח נטה ללון.

ומפני זה **נראה לי לפרש** המראה בדרך אחרת, מתייחסת ליעקב ולזמן ולמקום ההוא, ואתה המעיין תן חלק לשבעה וגם לשמונה פירושי החכמים והמפרשים אשר זכרתי, ולבך תשית לדעתי, ואתה תבחר היותר ישר ומתקרב לשכל.

ואומר, שיעקב מפחדו מן עשו שיהרגו, ובהיותו בורח מפניו, עני ודל יחיד ומתנכר, אולי כבר היה מתחרט ממה שסיכן עצמו בלקיחת הברכות, באומרו שמא לא ישר בעיני האלהים מה שעשה לאחיו, ויביאו עליו קללה ולא ברכה. ולכן סיבב יתברך ביאתו לאותו מקום בהר המוריה, וילון שמה, והראהו בחלומו בנבואה אלהית קיום הברכות אשר ברכו אביו בו ובזרעו, ושרצה אלהים את מעשיו. והבטיחו שלא יפחד מעשו, כי הוא יצילהו ממנו.

ולפי שהיו הייעודים האלוהיים שייעד הקדוש ברוך הוא לאברהם שלושה סוגים: דבקות ההשגחה והשפע בו ובזרעו, וירושת הארץ הקדושה, וריבוי זרעו;

והם אשר נכללו בברכות יצחק, לכן בזאת המראה נתקיים כל זה ליעקב מהאל ית'.

כי הוא הראה ראשונה

סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, להודיעו שבמקום ההוא ייבנה המקדש, ושם יהיה השפע ודבקות ההשגחה העליונה אשר ייעד לאברהם על זרעו. כאלו היה שם סולם מוצב ארצה, קצהו בקודש הקודשים, וקצהו מגיע השמימה שמשם ירד בו השפע האלהי והשגחתו על אותו מקום מיוחד וקדוש. ומפני אותו קשר וייחס עצום שהיה מאותו מקום שפל מקום מקדשנו לשמי ה', יהיו **מלאכי אלהים עולים ויורדים** בו שהם מלאכי עליון שלוחי השגחתו, שהם עולים עם ריח הקרבנות ותפילות המתפללים במקום ההוא, ויורדים להושיעם ולהצילם ולהשפיע עליהם טובות כיד המלך. ולהורות על עולם הדבקות ומעלת ההשגחה אמר, **והנה ה' נצב עליו**, על יעקב, שתדבק השגחתו בו. כמו שאמר לאברהם 'והייתי להם לאלהים' (לעיל יז, ח) והמשיך מאמרו **אני ה' אלהי אברהם אביך**

ואלהי יצחק, רוצה לומר הנה המקום הזה אשר הכינותי הוא להדבק שכינתי והשגחתי בהשגחתך, כמו שיעדתי לאברהם וליצחק.

והנה אמר באברהם מילת **אביך**, להגיד שהוא יירש כל ייעודיו כאלו היה אברהם אביו והוא היה בנו בלבד, לא ישמעאל ולא עשו ולא בני קטורה, כי בו לבדו יקרא לו זרע לא בהם. וביצחק לא הוצרך לומר כן, לפי שהוא כבר נתן לו הברכה וירושת הייעודים ההם כמו שנזכר. הרי שביאר לו בזה שהיה מקיים בידו כל יעודי אברהם, והברכה אשר ברכו יצחק, והייתה אם כן המראה הזאת מתייחסת לעניין יעקב ולמקום ההוא.

והותרה בזה השאלה הב'.

וכנגד הסוג השני מהייעודים

שהוא מירושת הארץ, אמר לו, **הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך**. כאילו אמר אל תתעצב יעקב שאתה מושכב על הארץ מבלי לבוש ואין כסות בקרה, **כי הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה**, ובזה תתנחם על כי כל אדם יתנחם בהיותו על שולחנו ועל מיטתו במעט מהטוב, ובלבד שלא ייסמך משל אחרים. והנה אמר **לך אתננה**, להגיד שאליו ניתנה כבר בב"ד של מעלה, ומכוח זכותו וירושתו יזכו בה בניו וזרעו.

וכנגד הסוג השלישי מהייעודים

שהוא בריבוי הזרע, אמר לו: **והיה זרעך כעפר הארץ**. גם בזה ניחמו שלא יתעצב בהיותו יחידי חדלו קרוביו ביעוד מעט יתרבה זרעו והיה רב כעפר הארץ. והודיעו עם זה שלא יצטער על הליכתו בדרכים, כי לא היה אפשר לשבת בבית אביו כל ימיו, אבל היה עתיד לפרוץ, הוא יעקב עצמו וגם בניו אנה ואנה, בלכתו לחרן ולשכם וגם למצרים עם בניו. ולזה גילה לו שהיה עתיד להיות גולה שנית חוצה לארץ, ויהיו שם זרעו בשפלות במצרים, ועל זה אמר לו **והיה זרעך כעפר הארץ**, רוצה לומר רבים ובשפלות, **ופרצת** מכאן ומכאן אתה בזקנתך עם זרעך בלכתך מצרים. אבל באחרית הגלות ההוא, **ונברכו כל משפחות האדמה ובזרעך**, שיאמרו ישימך אלהים כיעקב שיצא ממנו עם רב.

השאלה הג'

באומרו **ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה**. והיא, שאם נאמר הייעוד הזה על יעקב באישו ופרטיותו, יקשה אומרו **ופרצת**, כי הוא לא פרץ לכל ד' רוחות העולם. ואם על זרעו נאמר זה, איך אמר ופרצת, היה לו לומר **והיה זרעך כעפר הארץ ופרץ וגו'.**

תשובה לשאלה ג'

והיותר נכון אצלי שאמר **ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה**, כדי להודיעו שיהיו לו י"ב בנים, נחלקים לד' דגלים לד' רוחות העולם. ואמר על זה **ופרצת**, להגיד שעם היותם כ"כ רבים, תמיד יקראו בשם יעקב ובשם ישראל יכנו אותם, כאלו הוא יעקב יהיה הפורץ לכאן ולכאן. מזה ידע יעקב שהיה עתיד לקחת ד' נשים, ולהוליד י"ב בנים, שהם שלושה שלושה לכל צד, שהם **ימה וקדמה וצפונה ונגבה**, שכל זה נכלל ב'ופרצת'.

והותרה השאלה הג'.

השאלה הד'

באומרו **אם יהיה אלהים עמדי**. כי איך היה מסופק יעקב במה שנאמר לו בנבואתו? והרי נאמר לו באותה שעה **והנה אנכי עמך**, והוא אומר **אם יהיה אלהים עמדי**. ונאמר לו **ושמרתיו**, והוא מסופק ואומר **ושמרני**. ונאמר לו **והשיבותיך**, והוא מתנה כמסופק **ושבתי בשלום אל בית אבי**.

השאלה הה'

איך נעשה יעקב בנדר הזה עובד על מנת לקבל פרס, באומרו **אם יהיה אלהים עמדי ושמרני**, ונתן לי כך וכך, אז יהיה לי **לאלהים**. מכלל שאם לא יעשה לו כל זה, לא יהיה לו לאלהים ולא יעבדוהו. ולא עשה אברהם זקנו כן, אבל נתנסה כמה פעמים ועמד בהם.

השאלה הו'

באומרו **והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית אלהים, וכל אשר תיתן לי עשר אעשרנו לך**. כי הנה לא קיים זה, ולא מצאנו שעשה שם בית אלהים, ולא שנתן מצאנו ובקרו מעשר לה' כל ימיו.

תשובה לשאלות ד'ו'

ואחרי כן שקיים בו הקדוש ברוך הוא כל ברכות אברהם וייעודיו, וברכות יצחק אשר ה' ברכו, הבטיחו שלא יירא מעשו ולבן. ולזה אמר: **והנה אנכי עמך**, כלומר ולזה אל תירא מעשו. וכנגד לבן ורשעי ארצו אמר לו: **ושמרתיו בכל אשר תלך**. כלומר, אף על פי שתצא מהארץ הקדושה המושפעת, אל תחשוב שתהיה נעזב מהשגחתי, כי אני אשמרך בהשגחתי בכל מקום אשר תשב שמה, וגם תחזור ותשוב לארץ הנבחרת הזאת. וזהו שאמר **והשיבותיך אל האדמה הזאת**, כי שם תהיה השמירה וההשגחה השלימה. וכאלו אמר שיהיה עמו ושישמרהו כדי להשיבו אל הארץ הקדושה.

והנה נתן הסיבה בזה מצד ההבטחה הקודמת, **כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי וגו'** כלומר, כי לא אוכל לעזוב אותך עד אשר אעשה ואקיים את אשר דברתי לך. והפסוק הזה מסורס, כי לא אעזבך עד אשר עם עשיתי וגו', כלומר כי לא אוכל לעזוב אותך עד אשר

אעשה ואקיים את אשר דברתי, והוא אשר דיבר ויעד לאברהם מריבוי הזרע וירושת הארץ ודבקות ההשגחה. וכאלו אמר שזהו מוטל עליו יתברך מצד זכות האבות, שכמו שזכותם קיים, כך יצטרך בהכרח שתקוים ההבטחה. ואם יעזוב אותו, אולי ימות באשר ילך, ולא יוכל אחר כך לקיים הבטחתו, ולכן יצטרך בהכרח להיות עמו בכל אשר ילך ולשמרו ולהשיבו אל אדמתו.

ויקץ יעקב משנתו וגו' עד ויעבוד יעקב ברחל [כח, טז – כט, יט]

סיפר הכתוב שהקיץ יעקב משנתו משתומם כשעה חדא, ושער בנפשו שדבר גדול נראה לו בחלומו, ולכן אמר **אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי**. רוצה לומר, אני הייתי חושב שלא תימצא קדושה ודבקות השגחה אלא במקום שיהיו אנשים אנשי חיל יראי אלהים, כאלו תאמר באר שבע, מצד אבי שיושב שמה. ועתה אומר שיש ה' במקום הזה מקודש ומושפע מפאת עצמו, עם היות שאין כאן אנשים.

והיה אומר זה לענוותנותו, שאין ספק שלא קנה המקום הקדושה אלא מפאת האנשים, אם אברהם ויצחק ששם נעקד על גבי המזבח, ואם יעקב עצמו בזכות המראה שראה שם, ואם מפאת ישראל שהיו עתידים לבנות שם בית המקדש לעבוד את ה'. אבל יעקב תלה הכל בקדושת המקום, ולכן ירא מאשר עמד שם בקלות ראש וישן שמה. וזהו אומר **מה נורא המקום הזה**.

ואמנם אומר **אין זה כי אם בית אלהים**, בלשון שולל ענינו, מאשר אין שם אנשים מצדם יתקדש המקום הזה, אין כאן אם כן סיבה אחרת לקדושתו, אלא שהוא עתיד להיות בית אלהים. והיה זה המקום מיוחד לבית אלהים, לפי ש**זה שער השמים**, כלומר מוכן להורדת השפע מלמעלה, על דרך מה שאמרו **חז"ל** בית המקדש של מעלה מכון כנגד בית המקדש של מטה.

ואמנם אומר בנדרו **אם יהיה אלהים עמדי**, אפשר לומר שיעקב להיות זאת התחלת נבואתו, נסתפק אם היה עניינו חלום נבואי, או אם היה חלום דמיוני מבלי נבואה. ועם היות שהרב **המורה** בפרק מ"א חלק ב כתב שיעקב הרגיש בעצמו שהיה החלום נבואה ממש, ולכן אמר **אכן יש ה' במקום הזה**, שהחליט המאמר שהייתה השגתו נבואית.

חוץ מכבוד תורתו. כי הוא לא אמר על **חלומו** שהיה נבואה, אלא אל המקום שהוא שהיה מושגח ומושפע. ולא יתחייב מזה שיהיה חלום החולם שמה נבואי. ולכן נרחיק זה.

והנה בשמואל נאמר שטרם ידע את ה', וטרם יגלה אליו דבר ה', היה קורא אותו ה' והוא היה חושב שעלי קראו. ולכן אין להרחיק שיהיה יעקב מסופק בחלומו אם היה נבואי אם לא, בהיותו בתחילת נבואתו. ומפני זה נדר את נדרו ואמר **אם יהיה אלהים עמדי**.

והרמב"ן כתב, שלא אמר אם יהיה אלהים עמדי כמסתפק, אלא שכן הוא דרך הלשון, כמו 'עד אשר אם עשיתי'. אם יהיה היובל לבני ישראל.

והיותר נכון אצלי, כי מפני שאמרו לו בחלומו יעודים לעניין זרעו ויעודים לעניין עצמו, רצה לעשות בחינה בקרובים אליו בזמן, ואמר: **אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וגו' ויתן לי** ההכרחי בלבד, והוא **לחם לאכול ובגד ללבוש**, לחם צר ומים לחץ וכסות איזה שיהיה, **ושבתי בשלום אל בית אבי**, והם הדברים אשר הבטיחו במראה לעצמו, כי הנה לחם לאכול ובגד ללבוש נכלל במאמר **והנה אנכי עמך**. הנה אם יתקיים זה, ולא יגרום החטא למנעו, הנה אז אדע ששאר היעודים שנאמרו על זרעי יתקיימו בהכרח, והם **והיה ה' לי לאלהים**, רוצה לומר שתרבה השגחתו בזרעי כאשר דבר לי. וגם שהאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים לעתיד לבוא, וששם יביאו מעשרותיהם בניו וזרעו. וזהו **וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך**, שזה על זרעו נאמר.

ורש"י פירש **והאבן הזאת**, שזה נתקיים בשובו מפדן ארם, שנאמר 'קום עלה בית אל וגו' ויצב יעקב מצבה וגו'".
ואינו נכון, כי לו עשה בעבור זה המצבה, איך לא נתן המעשרות אם בימיו הנדר נתקיים, כי כולו היה כאחד.

הנה נתבאר שלא היה יעקב מסופק ביעוד הש"י, אלא מפני שהיה בחלום. ולהיותו בתחילת נבואתו, חשש אם הייתה נבואה אם לא, או שמא יגרום החטא.

וכן אמרו ב**בראשית רבה**:

רבי הונא בשם רבי אחא, והנה אנכי עמך, אם יהיה אלהים, אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה.

ושלא אמר יעקב זה בנדרו כמבקש פרס על עבודתו, אלא לעשות סימן ביעודיו, ושלא אמר וכל אשר תיתן לי עשר אעשרנו על עצמו, אלא על זרעו.

והותרו השאלות הד' והה' והו'.

והנה אמר: **וישא יעקב רגליו**, לפי שהיה כל כך חשקו לשבת במקום ההוא, בעבור המראה אשר ראה שמה, ומה שחשב שיהיה בית אלהים ושער השמים, שלא יכול לזוז

עצמו משם, והוצרך להכריח עצמו ללכת משם לדרכו. וזהו **וישא רגליו**, שהכריח איבריו להלוך מהמקום ההוא.

ורש"י פירש, משנתבשר בבשורה טובה והובטח בשמירה, נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. **מבראשית רבה**. ונכון הוא.

ואמנם באומרו **וירא והנה באר בשדה**, וכל הסיפור, כתב הרמב"ן שנכתב הסיפור ההוא להגיד שקווי ה' יחליפו כוח ויראתו תיתן עז ותעצמות. כי הנה יעקב אבינו בא מן הדרך והוא עייף ויגע, ויגל את האבן לבדו, שהיו צריכים לגלגלה כל הרועים שבכל העדרים. וכבר היו שלושה עדרים רובצים עליה, ולא יוכלו לגללה. וידמה שהיה חסרון מים בארץ ההיא, ולכן היה על פי הבאר האבן ההיא, לשמור המים. ובהשקותם את הצאן היו משיבים את האבן על פי הבאר למקומה.

האמנם למה נכתב בתורה כל הסיפור ההוא, כבר התעוררו רז"ל על זה, ואמרו:

שהבאר ירמוז לבית המקדש,

ושלשה עדרי צאן רומזים לעולים לרגל שלשה פעמים בשנה.

כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים, שמשם היו שואבים רוח הקודש.

ונאספו שמה כל העדרים, באים מלבא חמת עד נחל מצרים.

וגלגלו את האבן, שמשם היו שואבים רוח הקודש.

והשיבו את האבן, מונח לרגל הבא.

ואחרים דרשו

וירא והנה באר בשדה זה סיני.

והנה שם שלשה עדרי צאן כהנים לווים ישראלים.

כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים שמשם שמעו עשרת דברות.

והאבן גדולה על פי הבאר זו שכינה.

וכן עשו רמזים אחרים.

השאלה הז'

בסיפור הבאר והרועים והאבן שעל פי הבאר, **ונאספו שמה כל העדרים וגלגלו את האבן מעל פי הבאר והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה**. כי מה התועלת שלמדנו מהסיפור הזה במידות או בדעות, ולמה נכתב בתורה כל הפרטים האלה. והיה די שיאמר שראה שם רחל, ושנשקה ודיבר לה.

תשובה לשאלה ז'

וכפי הדרך הזה מן הרמזים נראה לי לדרוש הדבר הזה בשני אופנים אחרים:

האחד

הוא שיעקב בהגיעו שמה ראה את הבאר בשדה עם אותם עדרי צאן כמו שזכר הכתוב, ולקח סימן טוב לעצמו, בזה:

שהבאר רומז לש"י שהוא הנקרא באר מים חיים, כאלו היה דבק בו וקרוב אליו בהיכנסו לעיר, כמו שייעדו הש"י **והנה אנכי עמך**.

וראה **שלשה עדרי צאן רובצים עליה**, לרמז אל שלשלת האבות אברהם יצחק ויעקב עצמו, שהיו נסמכים אליו יתברך.

כי מן הבאר הוא ישקו העדרים, שמהשפעתו ישקו ויתברכו כל אשר להם.

וחשב **שהאבן הגדולה אשר על פי הבאר**, תרמז אל האבן אשר שם מצבה, ושומר תהיה בית אלהים, כי היא האבן אשר מאסו הבונים הייתה לראש פנה, והיא הייתה על פי הבאר שבהשפעתו, ועל דבר פיו תתקיים בית ה'.

וממה שנודע לו **שנאספו שמה כל העדרים**, הבין שאומות העולם עתידים להתאסף על ישראל לשחתם, ושהם **יגוללו את האבן מעל פי הבאר** כלומר שיחריבו בית המקדש, **והשקו הצאן** שיתעשרו אכלוסייהם משם. וראה עם זה ששיבו את האבן, רומז למלכי פרס שיבנו הבית.

וכאשר ראה יעקב הדבר הזה עשאו בלבו סימן למה שנאמר לו שיתקיים עכ"פ מבית ה' העתיד להבנות למקום שישב שמה. ושאר הדברים שזכר הכתוב בדבר הזה, הם מענין הסיפור, אבל מזה שראה בראשונה עשאו סימן לבניו.

זה סימן הראשון מהרמז.

והדרך השני

הוא שכאשר ראה יעקב **הבאר בשדה**, לקח ממנו סימן טוב לנישואיו. מפני שכן עשה אליעזר עבד אברהם על הבאר הבחינה והניסיון לנישואי יצחק. והיה דעתו שאותו באר היה סימן לאשה, וכמאמר שלמה 'שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארץ', שאמר זה על האשה.

ושלשה עדרי צאן רובצים עליה, רומז לאברהם ויצחק ויעקב עצמו ששלושתם לקחו אשה מאותה באר שהיה בחרן, כלומר מאותה משפחה ידועה.

כי מן הבאר היא ישקו העדרים ומהאשה הוציאו תולדותיהם.

והאבן גדולה שראה על פי הבאר, חשב שהיה רמז לעקרות שהיה בכל האמהות שהיו באותה משפחה נכבדת, שרה ורבקה, וכן היו רחל ולאה כמו שיזכור. כי העקרות היה האבן שעל פי הבאר הסותמת אותו, שלא יוציאו משם מים.

אבל הוגד לו שנאספו שמה כל העדרים **וגללו את האבן**, ולקח זה לסימן שכל האבות בתפלותיהם וזכיותיהם הסירו ובטלו העקרות ההוא.

אבל עם היות שבוטל בשרה, עדין נשאר ברבקה. ועם היות שבוטל ברבקה בזכות אברהם ויצחק, עדיין תישאר בלאה ורחל, כי תמיד הייתה שבה האבן על פי הבאר למקומה.

ומפני זה כאשר הרועים סיפרו העניין ליעקב, והוא הוציא משם סימן לענייניו, בראותו את רחל נתן בלבו ללקחה לאשה.

ויגל את האבן, רוצה לומר שגם הוא יסיר ממנה את העקרות,

וישק את הצאן רוצה לומר שיוצא ממנה בנים.

הרי לך מבואר הדבר הזה שהיה כפשוטו, ושיעקב לקח ממנו סימן אם לעניין דבקותו באלהים כמו שייעדו, או לעניין נשואיו.

והותרה בזה השאלה הז'.

והנה שאל יעקב אל הרועים **הידעתם את לבן בן נחור**, לפי שכונתו הייתה לשבת עמו כאשר צוותו אמו, לא עם בתואל מפני זקנתו ויחסו לנחור, באומרו **הידעתם את לבן בן נחור**, לפי שלהיות נחור גדול הבית ואחיו של אברהם היה לכן מתייחס אליו עם היותו אבי אביו, ולא לבתואל אביו. ושאל יעקב אם היה לו שלום, כי פחד יעקב שמא הייתה לו מריבה בעיר, ואיך יבוא אל ביתו, כי יהיה כמו הנס מן הפחת ויפול אל הפח. וכאשר ידע ששלום לו, וראה את רחל בתו שבאה שמה, גמר בלבו שהיא האשה הוכיח ה' לו. כי שם על באר המים הוכיח את רבקה אמו ליצחק אביו, וכן שם על המים הוכיח את רחל לו.

ולכן בהראותו את גבורתו, גלל את האבן מעל פי הבאר והשקה את צאן לבן, להיותו אחי אמו. ולא זכר הכתוב שהשיב את האבן למקומה. כי נשאר שמה שאר הרועים להשקות את צאנם, והם השיבוה. או שעשאו יעקב לדעת מפני הרמז השני שזכרתי, שהסיר העקרות, ולא שבה עוד להמציא בבנותיה, ולכן תמצא שלא הייתה אשה מנשי השבטים עקרה, שאין ספק שלקחו להם נשים משם, לפי שיעקב אביהם גלל האבן ולא השיבה למקומה על פי הבאר.

והנה נשק יעקב לרחל. והודיעה שלא נשקה מפני תאווה, ולא תיקחהו לגנאי, כי אחי אביה הוא, כלומר קרוב אליו מאוד. כי הנה הקרובים מאוד יקראו אחים, כמו 'כי אנשים אחים אנחנו'. וכמו שפירש כי הנה היה בן רבקה. האמנם בכה, לפי שלא היה בידו נזמים וצמידים לתת לה כמו שנתן אליעזר לרבקה, כי לא בא הוא שמה כאשר בא אליעזר עבד אברהם בשלום ובמישור, והוא היה בורח, ולכן לא נדבק בידו מאומה.

והז"ל אמרו שרדף אליפז בן עשו אחר יעקב במצות אביו, ומפני שנתגדל בין ברכי יצחק לא רצה להרוג את יעקב, אבל נטל ממנו כל אשר היה מוליך בידו שנתנה לו אמו. והנערה רחל רצה ותגד לאביה.

השאלה הח'

במה שאמר לבן ליעקב אחר שסיפר לו כל הקורות אותו, שהשיבו בלבד **אך עצמי ובשרי אתה**. והיא תשובה קצרה ומבלי עניין, כפי הנראה. וכבר היה יודע יעקב שהוא היה עצמו ובשרו בן אחותו רבקה, ומה הודיעו במאמר הזה מחדש?

תשובה לשאלה ח'

ולפי דעת **רש"י** אמה כבר מתה. ואפשר שבעבור שהייתה הקורבה והאחוזה עם אביה ולא עם אמה, הגידה לו ולא לאמה. אבל רבקה הלכה לאמה כדי להראותה הנזם והצמידים אשר נתן לה. האמנם לבן לא חשש למתנות כי אם לקורבה, ולכן הלך לו במרוצה רבה **ויחבק לו וינשק לו**. ויעקב סיפר לו כל הדברים, רוצה לומר מה שקרהו בעצת אמו עם עשו ועם אביו בברכות, ושעשו היה מתנחם לו להרגו. ולכן אמר לו לבן **אך עצמי ובשרי אתה**, רוצה לומר עם היות אתה ועשו שניכם בני רבקה, אחרי שידעתי אמיתת הדבר, דע לך **שעצמי ובשרי אתה** ולא הוא, ומי שיגע בך יהיה כנוגע בעצמי ובשרי, וזאת הייתה ליעקב ביטחון גדול למה שבא שמה.

והותרה בזה השאלה הח'.

ורש"י כתב, שמפני שלבן לא ראה ביד יעקב כלום, אמר לו ליעקב, אם אין בידך שום דבר לא היה ראוי לי ללקחך בביתי, אבל **אך עצמי ובשרי אתה**, ולכן שבה עמדי חודש ימים. ואחר עבור חודש ימים ויעקב בבית לבן, ואין ספק שהיה מתטפל בעניין צאנו, אמר לו לבן: **הכי אחי אתה ועבדתני חנם?** באמת אין זה ראוי, לכן **הגידה לי מה משכורתך** אשר תרצה מעמדי. לא המשכורת אשר אמר לו שהיה רגיל בשכירות, אלא שיודיעהו מהו השכר אשר ירצה שיתן לו חלף עבודתו. ויעקב השיבו לא אקח מביתך שכר, כי איני שכיר יום, אבל אעבדך שבע שנים חנים בעבור **רחל בתך הקטנה**, כי לאהבתי אותה אעבוד את העבודה הזאת לך. והוסיף ההודעה **ברחל בתך הקטנה**, כדי שלא ייתן לו את לאה כמו שעשה.

השאלה הט'

למה זה בחר יעקב ברחל בהיותה הקטנה, ולא בלאה שהייתה הבת הגדולה. ואין ספק שהיה מגונה לתת הצעירה לפני הבכירה. האם מפני שהייתה רחל **יפת תאר ויפת**

מראה, שקר החן והבל היופי. ואם מפני **שעיני לאה רכות**, 'האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב'. ולא היה ראוי ליעקב שיהיה חושש לדברים האלו.

תשובה לשאלה ט'

והנה בחר יעקב את רחל לאשה, לא לבד מפני יופייה, כי אם מפני שהיא הייתה הצעירה בבנותיה, כמו שהוא היה הצעיר בבני אביו. ובעבור שאותה הוכיח השם לו בהיותו על באר המים, כמו שהוכיח רבקה ליצחק בהזדמן כזה באותו מקום. ולכן שאל את רחל, גם שעני לאה רכות וחשש שתהיינה עיניה כיצחק אביו, ובעבור זה כולו בחר לקחת את רחל לאשה לא את לאה.

והותרה השאלה הט'.

השאלה הי'

בתשובת לבן ליעקב **טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר**. כי הנה בתשובה הזאת לא אמר לתתה לו, וגם לא שלא לתתה לו, ולמה לא אמר לו: אינו ראוי, אבל קח לך את לאה שהיא יותר טובה לך.

תשובה לשאלה י'

אבל לבן חשב בלבו, שאם יפציר עמו שייקח את לאה, לא יספיק בידו לעשותו. ואולי שמפני זה יברח יעקב משם לא ייקח לא זו ולא זו. לכן הונה אותו בדברים, באומרו **טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר**. כלומר, מה השכר הזה אשר שאלת על עבודתך, שאתן לך את רחל לאשה, בידוע הוא שעתידיה היא להינשא לאיש מבלי עבודה, ומי הוא זה ואיזה הוא שהיה טוב ממך לתתה לו, ולא אבחר יותר לתת אותה לך.

אם כן אין זה שכר כי אם עבודת חנם, אבל **שבה עמדי**, ואני אתן לך את שכרך. ובדברים האלה הלא הודה לו בפירוש שיתן לו את רחל, וגם לא כיחד ממנו כי חשב לתת שתיהן, ובזה יתן לו שאלתו ויעקב לבן מבוקשו.

והותרה עם זה השאלה הי'.

פרק כט

חלק ב: ישיבת יעקב בחרן [כט, כ – ל, מג]

(כ) ויעבוד יעקב ברחל... וישמע את דברי בני לבן לאמר [כט, כ – ל, מג]

[ביאור הפרשה, שאלות ותשובות]

ויעבוד יעקב ברחל... וירא ה' כי שנואה לאה [כט, כ-ל]

השאלה הא'

באומרו **ויבא גם אל רחל, ויאהב גם את רחל מלאה**. והיא, מה ראה יעקב שלקח שתי אחיות בחיים. ולא עוד אלא שלקח גם כן שתי שפחותיו, והן ארבעה. ואין לומר שמתורת בני נח לא היה אסור ללקחם, ולא שהיה זה בחוצה לארץ, כי הנה זה העניין בעצמו יראה שהוא מגונה וראוי להרחיקו.

הלא תראה שאדם אבינו הראשון לא לקח לו אלא אשה אחת, וכן בניו כולם. ונח לא לקח לו כי אם אשה אחת, וכן שם ועבר, ואברהם לא לקח לאשה כי אם שרה, ואם לקח את הגר, היה במצותה וברשות הגבירה, לפי שלא היו לה בנים. ויצחק אביו לא לקח לו אלא רבקה. ולמה לקח אם כן יעקב שתי אחיות ושתי שפחות?

השאלה הב'

וַיָּבֵא גַם אֶל-רַחֵל וַיֵּאָהֵב גַּם-אֶת-רַחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שְׁבַע-שָׁנִים אַחֲרֹת:

באומרו **ויאהב גם את רחל מלאה**. וזה מורה שאהב גם את לאה, והפך זה העידה התורה, באמרה **כי שנואה לאה**. והיא אמרה **כי שנואה אנכי**. ויש מי שהשיב שלא אהובה הייתה, אלא שבערך רחל הייתה שנואה. ואין הדבר כן, כי לא יקרא האדם שנוי בהיות חברו נאהב ממנו, כי הנה גם בבנים יאהב האדם את זה יותר מזה, אבל לא ישנא לאחד מהם. ועוד, שר"ל אמרו:

כיון שנהגה מנהג רמאות נתן דעתו לגרשה. כיון שילדה אמר: לאמן של אלו אני מגרש?

והוא ממה שיוכיח, שהיה שונא אותה מבקש לגרשה באמת. ואיך אמר אם כן **ויאהב גם את רחל מלאה**, כי לא מצינו שאהב את לאה אבל שנאה. והרמב"ן תירץ, שטעמו וגם אהב את רחל, רוצה לומר שבא אל רחל וגם אהב אותה. ויהיה אם כן מרבה פועל, לא אשה. ואינו נכון, כי הריבוי תמיד יהיה ממין הקודם: אהבה עם אהבה, לא אהבה עם ביאה.

ועוד, שעדיין יקשה איזה צורך היה בריבוי הזה, כי אין הנה רק תוספת פועל האהבה, אבל פועל הביאה וא"ו **ויאהב** הביא זה.

וחשב הרמב"ן כי טעם גם, להורות שעם היות לאה הראשונה, מדרך האיש לשום אהבתו באשתו הראשונה, הנה יעקב היה אוהב את רחל מלאה. ואין מקום לזה כלל, כי דרך האיש לאהוב את אשתו הראשונה המכוונת אצלו, ולאה לא הייתה מכוונת אצלו, כי הוא חשב שבא אל רחל. ואדרבה שהאהבה הראשונה היא מתקיימת יותר, והיא את רחל שאהב ראשונה, כל שכן אחרי שנהגה לאה מנהג רמאות, ויישאר מזה הספק במקומו.

תשובה לשאלות א-ב

סיפר הכתוב שעבד יעקב את לבן בצאנו שבע שנים שנדר לעבוד בעד רחל, ושהיו בעיניו לא כשנים שבעה, שהוא זמן רב, אבל כימים אחדים, כי הייתה אהבתו כל כך רבה וחזקה, שלא הרגיש בעמל ויגיעה כל הימים, כאלו היו השנים ימים והשבעה היו אחד או שני ימים. כי מרוב חשקו בה נראה לו שלקחה בזול, והקונה בזול יפרע בעין יפה.

ובתשלום השבע שנים אמר אל לבן, **הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה**. רוצה לומר מלאו ימי עבודתי והם שבעת השנים שנתחייבתי לעבוד בעבודה. והרלב"ג כתב שקודם השבע שנים שאל יעקב **הבה את אשתי**, והכריח זה משנות יהודה ויוסף. **וכי מלאו ימי**, על ימי האדם שראוי להוליד בהם. ושאמרו **ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי** וכל סיפור חופת לאה וגם רחל, הוא קודם **ועבוד יעקב ברחל שבע שנים**. והנה הוא בזה מעקש הפסוקים ומבלבל אותם.

ואמרו **ואבואה אליה**, אין פירושו שישגלנה, כי יהיה זה לקל שבקלים לומר כן. אלא שיהיה לו עמה דירה שיבוא אליה בבואו מן השדה, ולא יהיה כאורח נטה ללון בבית חברו.

ורש"י כתב, שאמר **ואבואה אליה**, כדי להוליד בנים. אמר הריני היום בן פ"ד שנים, ואימתי אוליד י"ב שבטים. ויפה פירש הרמב"ן **ואבואה אליה**, כלומר אשאנה, ואשבה פה עמה. לא שתתן אותה ואלכה.

ולבן אסף את כל אנשי העיר, ויעש משתה לכבוד החופה. ובערב באישון לילה הביא את לאה בתו, והכניסה עמו לחופה.

והסתכל ברמאות לבן, שלחופת לאה אסף את כל אנשי המקום ועשה להם משתה, ולא עשה כן בחופת רחל. לפי שאם יעקב ירצה לגרש את לאה בהרגישו בה, יגונה עניינו בעיני כל העם שנאספו בחופתו ואכלו עמו, ואולי שמפני זה ימנע לגרשה. אבל ברחל מפני

שבאהבתו אותה לא היה ספק, בזה לא התחכם לעשות לה משתה, ולא לאסוף לחופה את כל אנשי העיר.

וידמה שכאשר הכניס עמו בבית את לאה, נטל פנס מלפניה בדרך צניעות. וכשבעל יעקב בעילת מצווה, פירש ממנה ויצא מאצלה, ונשארה עמו זלפה שפחתה שנתן לה לבן. וגם זה מדרך רמאות, כדבריהם ז"ל, כי הנה בלהה הייתה יותר גדולה מזלפה, והיה ראוי שיתן לבן השפחה היותר גדולה ללאה, שהייתה בתו הגדולה. והוא עשה בהפך, שנתן את זלפה שפחתו הקטנה ללאה, כדי שיחשוב יעקב שבאה עם רחל שהייתה קטנה כמוה, כמו שכתב רש"י.

ובעבור זה כולו, עם רוב צניעותו, לא הכירה יעקב עד הבוקר. ואז התרעם עם לבן לאמור **מה זאת עשית לי. הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני.** והוא השיבו: **לא יעשה כן במקומו, רוצה לומר הנה אני לא חייבתי עצמי לתת לך את רחל, אבל אמרתי טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר.** ואם אתנה לך, לא יהיה אלא כפי הנהוג, והיא בתת הבכירה ראשונה כאשר עשיתי, והצעירה אחריה. כי כמו שנולדו כן ראוי שתנשאנה. ואם עכ"פ תחפוץ ברחל, גם כן אתנה לך **בעבודה שתעבוד עמדי עוד שבע שנים אחרות.** וכבר היטב אטיב עמך בתת אותה לך קודם העבודה אשר תעבוד בעבורה, וזהו אומרו: **מלא שבוע זאת,** רוצה לומר מלא עם לאה שבעה ימי חופתה, ומיד אני ואשתי או אני ואנשי המקום **נתנה לך גם** את רחל, ואתה תעבוד עמי בעדה כאשר עבדת בעד לאה.

והנה נתרצה יעקב בזה, לפי שראה שמאת ה' הייתה זאת, לקחת את שתי האחיות הצדקניות ההמה.

והנה אמר הכתוב **ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה,** לפי שידוע מדרך הטבע שמי שיאהב את אשה, ויבוא אל אחרת, שתיחלש אהבתו אשר אהב ראשונה. וזה כי חשק האשה במה שהיא אשה, לא תהיה אלא לתאוות המשגל, והנה תתבטל התאוה האיש ביטול מה בפועל המשגל, ולכן תחלש תשוקתו לאשר חשק.

ומפני זה צוו הרופאים שהחולה מחולי החשק, ישכב עם נשים אחרות, כדי שתשכח מלבו החשוקה לו.

ולכן סיפר הכתוב כאן, שלא היה כן עניין יעקב, שעם היות שבא אל לאה, לא שכח את רחל ולא נחלשה אהבתו אותה מצד בואו אל לאה, אבל בהפך, שמצד בואו אל לאה נתחזקה אהבתו אל רחל. לפי שהדבר הטוב יהיה נאהב מצדו, ויהיה נאהב יותר כשיצרוף אל דבר חסר, כי בהצטרף אליו, יהיה הדבר ההוא יותר נכבד.

וכן קרה ליעקב. כי כאשר בא אל לאה תחלה, ואח"כ בא אל רחל, הנה בצרוף לאה נראית לפניו רחל יותר שלימה בתכלית.

ואח"כ היו לו אז עם רחל שתי אהבות:

אחת מצד שלמותה בעצמה, מבלי צרוף לדבר אחר, וזו היא האהבה הקדומה שאהבה.

השנית מצד צרופה אל לאה, וזאת האהבה תגיע עתה כשבא אליה אחרי לאה.

ויהיה לפי זה מ"ם **מלאה**, אינה מ"ם יתרון, כמו **מאלפי** זהב וכסף, אלא מ"ם הסיבה, כמו **מה** יצא הדבר, 'מחטאת נביאיה'.

ואמר שבא אל רחל אחר לאה, ואהב את רחל גם מצד לאה, כמו שאהב אותה מצד עצמה. ויהיה הריבוי ממין זה שחובר אליו, רוצה לומר שאם היה אוהבה, היה הפועל המתרבה אהבה, לא אשה, כי אינה ממינה.

והנה להתחזקות האהבה עתה, אמר שעבד אחר זה עוד שבע שנים אחרות. כי פירעון השכר אחר קבלת התועלת והעבודה לעולם יהיה בקושי. ולא עשה כן יעקב, כי מצד האהבה, גם שכבר בא אל רחל, והיה שבע רוגז בעבודת שבע שנים הראשונים, הנה עבד בעבור רחל בשמחה ובטוב לבב עוד שבע שנים אחרות,

והותרה במה שפירשתי בזה השאלה הא' והב'.

ואמנם למה נשא שתי נשים גם אחיות, אחשוב אני בו שלוש סיבות:

האחת היא

שיעקב מדעתו ורצונו לא היה אלא לקחת אשה אחת רחל בת לבן, ואותה שאל מאביה לאשה. ואמנם מסבב הסיבות ראה שרחל עקרה בטבעה, ואף שבדרך פלא תלד אחד או שנים, לא יתרבה בזה מאוד זרע יעקב, ולא יראה בימיו את זרעו כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וגו'. כי כמו שאברהם ויצחק עשו בנים מעטים, כן יהיה יעקב. ולא ירד אם כן במצרים בשבעים נפש מלבד הנשים והטף כמו שירד, ולא יהיו בעת מותו יותר מארבע מאות נפש אנשים ונשים וטף, כמו שהיו בהשגחת השם והשפעתו.

ומפני זה רצה הקדוש ברוך הוא שייקח נשים יותר מאחת, כמו שהיו עושים הראשונים קודם המבול, וגם מיוצאי התיבה, שלולי זה רוצה לומר לקיחת נשים הרבה כמו שנאמר (בראשית ו, ב') 'ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו', לא היה העולם מלא מבני אדם כמו שהיה. וגם אחיותיהם היו לוקחים, כמו שהתבאר בבני אדם שאחיותיהם נולדו עמהם שלקחו לנשים.

ולפי שרבות בנות בבית אחת עשו חיל וצער רב לבעליהן, ותהיינה מורת רוח להם, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את יעקב שתהיינה שתי נשיו אחיות, כי בזה תתחייב האהבה והקורבה ביניהן ובין הבנים אשר תלדנה.

ותהיינה שתי האמהות האחרות שפחותיהם, כדי שתהיינה תמיד נכנעות אליהן ובניהן לבניהן, ותתמיד בדרך זה האהבה וההתאחדות ביניהם ובין בניהם, ובדרך זה יתברכו בני יעקב בחייו ויהיו כלם באהבה ובחיבה. כי הנה גם אותה שנאה שנולדה ביניהם מפני נערות יוסף, עוד נכנעו אליו, והיו בימי יעקב כולם לאחדים בידו. הנה אם כן ריבוי הנשים אשר ליעקב לא היו מדעתו ורצונו, אלא מאת האלהים, כדי שיתרבה זרעו בימיו, ותתקיים מה שאמרו לו **והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו'.**

והסיבה השנית היא

שהאל ית' להיותו שופט כל הארץ, ראה ביעקב שני טבעים: **האחד** טבע בכור, מפני הבכורה שקנה מעשו אחיו, כאלו עשה הוא בעשו עצמו בזה. **והשני** טבע יעקב עצמו שהיה הבן הצעיר לאביו.

והנה מן השמים הוכיחו ששני בני רבקה יזדווגו לשתי בנות לבן אחיה, לאה לגדול והצעירה ליעקב. ובעבור שהיו שתי הבנות האלה צדקניות שלמות וטובות, רצה הש"י ששתיהן יבנו את בית ישראל. ולכן ייחדם ליעקב בשתי בחינותיו, רוצה לומר לאה מצד הבכורה אשר קנה מעשו, ורחל מצד עצמה. ולכן ילדה לאה ששה בנים ליעקב, כי כך היו בחלקה למה שהיא אשת הבכור, ורחל והשפחות ילדו ששה הנותרים.

והביטה וראה חמלת ה' על יעקב, כי הנה אברהם שהוליד את ישמעאל ואת יצחק משרה ומהגר, לא יכלו בניו לשבת יחדו, וגרש את ישמעאל מעל יצחק, וכן בני הפילגשים שלחם מעל יצחק בנו. ואף יצחק שהוליד שני בנים מאשתו רבקה, תאומים בבטן אחד, שנים בהתהוותם ותולדותם, לא יכלו לשבת יחדו ונפרדו זה לרשעו וזה לתומו, זה נדחה להר שעיר וזה לארץ כנען.

אבל יעקב הוליד י"ב בנים, ומארבע נשים, וכולם אהובים כלם ברורים כלם גיבורים וכולם חלק ה' בלי פסולת כלל. ובזה הודיעו ית' שהיה עמו, כמו שנאמר **והנה אנכי עמך**, יען בכל אשר הוא עושה ה' מצליח. הנה אם כן ריבוי הנשים היה אם כן השגחה עצומה בעניינו, להודיע שכל מעשיו היו מושגחים ובאים מאתו ית'.

והסיבה השלישית היא

שהש"י עשה ביעקב דוגמת העולם בכללו, כי כמו שבעולם המלאכים נמצאו סביבו יתברך ארבעה מחנות מהשכלים הנבדלים, שהם ארבע חיות המרכבה, ובגלגל ישוערו ארבעה רביעי הגלגל, אשר ממנו יימשכו ארבע תקופות השנה, וארבעה היסודות, וארבע כוחות וצורות המורכבים: דומם, וצומח, וחי, ומדבר. וגם מזה באו ארבע המלכויות כמו שפירשתי בספר מעיני הישועה על ספר דניאל, ככה זימן ליעקב שייקח ארבע נשים, לרמוז לאותה הרביעיות. וכמו שאמר בלעם 'מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל', ואמרו **חז"ל** האבות הם המרכבה.

ושיצאו מארבעה נשים י"ב שבטי י"ה, כמספר י"ב מזלות, ושיהיו כולם בארבעה דגלים, אשר על זה נאמר **ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה**. ומזה כולו יראה שהיות נשי יעקב ארבע, והיות בני י"ב נחלקים במדבר לארבעה דגלים, לא היו במקרה ועל צד ההזדמן, כי אם בהשגחה עליונה מהאל אשר לו נתכנו עלילות. **ועם מה שביארתי בזה הותרה השאלה הב' עם ביאור הדרוש הזה.**

וירא ה' כי שנואה לאה... וילך ראובן בימי קציר חטים [כט, לא – ל, יג]

הנה האמהות היו כולן עקרות, כמו שנראה מעניין שרה ורבקה ורחל, ומה שנאמר בלאה **ויפתח את רחמה**, שיורה שגם היא בטבעה עקרה הייתה. והיה זה כדי שיצאו האבות הקדושים, אשר הם התחלת האומה הנבחרת, בהשגחה לא בטבע, כדי שתהיה האומה מושגחת מתחילה ועד סוף. ולכן אמר הכתוב שגם לאה הייתה עקרה, אלא מפני שהייתה שנואה בעיני יעקב השגיח השם בעינינה ופתח את רחמה מיד כשנשאת ליעקב.

אמנם רחל נשארה בעקרותה, כי לא נפקדה מאת הש"י לאותה הסיבה, לפי שהיא הייתה אהובה ולא שנואה כלאה. וכתובים מורים בזה שלא לא נתפללה על הריונה, כי לא נתעכבה מלידה זמן, אבל מיד כשבא יעקב אליה הרתה. אבל הש"י פקדה מעצמו, בראותו שהייתה שנואה מבעלה, כדי להקריבה אליו. וזה טעם **וירא ה' כי שנואה לאה**. אבל ברחל כתיב **וישמע אלהים אל רחל**, להגיד שהתפללה לפניו. ולכן מצד הדין פתח את רחמה.

ואפשר לומר שלא לא הייתה בטבע עקרה, ורחל לא הייתה כן. ושהש"י, לפי שראה ששנואה לאה, ושרחל לא השתדלה לקרבה אל בעלה ולהאחיבה אליו להיותה אחותה, היה מהמשפט האלהים שללאה שהייתה עקרה פתח את רחמה שתוליד, אבל לרחל שהייתה ראויה להולדה עשה בהיפך, שעקרה. רוצה לומר עיקר אותה, ובדרך השגחתו סגר ה' בעד רחמה. וזהו שאמר **ורחל עקרה**, רוצה לומר ולרחל עיקר אותה הקדוש ברוך הוא.

השאלה ג'

בסיבת הנחת שמות השבטים. כי הנה שם ראובן היה לו סיבה, באמור לאה **כי ראה ה'** **בעניי**. אבל בשמעון, למה אמרה **כי שמע ה' כי שנאה אנכי**, כי זה כבר נכלל בראה ה' בעניי. גם כי הראיה היא יותר מהשמיעה, עד שאנו נמצא שתשמש לשון ראה על כל פעולת החושים, כמו שנאמר 'וכל העם רואים את הקולות', 'ראה ריח בני', ואין כן השמיעה. ואם השיג זה בשלמות בראשונה כשנולד ראובן, לא יצדק דבר. ואמר עליו **שמע ה' כי שנאה אנכי**, ואין השנאה דבר שישמע.

השאלה ד'

למה הזכירה שילווה אישה עליה בבן השלישי, ולא בראשון ולא בשני. כי אם לא היה לו בן, אין ספק שבבן הראשון ילווה אל אשתו, לפי שהבן הראשון לעולם יותר משמח, כי בו ישתנה האדם מעקר אל מוליד, ומלא אב אל אב, ובו ידע התמדת משפחתו וזרעו. ואמנם בשאר הבנים לא ישתנה הדבר כי אם בפחות ויתר.

תשובה לשאלה ג-ד'

והנה השנאה ידוע שתראה לאדם מחברו, אם במעשים, אם בדבור, אם בשתי הדרכים האלה תצא השנאה מהמחשבה למציאות. ויעקב היה שונא את לאה בשתי הדרכים. רוצה לומר במעשים, כי לא בא אליה רק בדרך מקרה, וכן בשאר העניינים היה מתנהג עמה בדרך שנאה. וכן היה מורה תמיד שנאתו בדבריו, שתמיד היו בכעס ובגערה. ומפני זה כשתלד לאה הבן הראשון, קראו ראובן, **כי אמרה כי ראה ה' בעניי**, ראה המעשים שיעקב עושה לי, שהם מורים על שנאתו אותי. **ועתה יאהבני אישי**, רוצה לומר במעשיו, כיון שבי בלבד יקוים התכלית המכוון בזיווג.

וידמה שעם זה היטיב יעקב מעשיו עמה, אבל עכ"פ תמיד היה מדבר עמה בגערה וכעס ובזיון. ולכן כשילדה הבן השני, קראו שמעון, ואמרה **כי שמע ה' כי שנאה אנכי**, רוצה לומר עם היות שבעלי לא היה עושה עמי מעשה שנאה, תמיד היה מדבר עמי דברי שנאה, וזהו מה ששמע השם, ולכן נתן לי הבן השני הזה. ועתה כבר סרה השנאה ולא תישאר לא בדבור ולא במעשים. וזה טעם **ויתן לי גם את זה**, כי מלת **גם** הוא להסיר השנאה כראשון. ולזה לא הזכיר גם את זה בזולתו מן הבנים, כי כל אחד נולד לסיבה מיוחדת, ואלו השנים נולדה להסיר השנאה לגמרי מהמעשים ומהדברים.

ולפי שבהסרת השנאה צריכה סיבה שתחייב האהבה, כי לא בסור זה יבוא זה, לפי שלא כל בלתי שונא הוא נאהב, לכן אמרה שנולד הבן השלישי המחדש האהבה בינה ובין

בעלה, וזהו אומרו **הפעם ילוה אישי אלי**. כי בפעמים הראשונים סרה שנאתו ממני בלידת ראובן ושמעון, לא יותר מזה. אבל עתה ילווה ויתחבר אלי בדרך חיבה, **כי ילדתי לו שלשה בנים**. רוצה לומר כי הנה אברהם לא הוליד רק שני בנים, וגם משתי נשים שרה והגר, ויצחק הוליד גם כן שני בנים. אבל אני ילדתי לו שלשה בנים, שהם יותר ממה שדימה להוליד, כי הוא היה בדעתו להוליד בנים כאביו ואביו, ואני עשיתי יותר מזה. ובעבור שהיו שלושת הבנים האלה ראובן ושמעון ולוי מתייחסים לאהבתה עם בעלה, אם להסיר את השנאה מביניהם, ואם לתת התקשרות אהבה וחשק ביניהם, לכן כללה שלושתם במספר אחד, באמרה **כי ילדתי לו שלשה בנים**, שההילוות שזכרה, לא היה בסיבת לוי בלבד, כי אם בסיבת שלשתם. ולכן אמרה **כי ילדתי לו שלשה בנים**.

והנה אמר **על כן קרא שמו לוי**, להגיד שראובן שמעון - לאה קראה שמם, אבל לוי קרא שמו יעקב, כי הוא בשמחתו הסכים עמה שילוה אליה.

ואפשר לומר עוד, שראובן בא להסיר השנאה מהמעשים, ושמעון כדי להסיר השנאה מהדברים, ולוי בא כדי להסיר השנאה מהלב והמחשבה. ולכן אמרה **ילוה אישי אלי**, שילוה אליה לדבר עמה מענייניו כאיש עם אשתו האהובה אצלו. ולהיות שלושתם להסיר השנאה מהמעשים ומדברים והמחשבה, אמרה **כי ילדתי לו שלושה בנים**, שצירפם כולם כפי הכוונה בתולדתם.

ועם מה שפירשתי בזה הותרה השאלות השלישית והרביעית.

השאלה ה'

במה שאמרה בבן הרביעי **הפעם אודה את ה'**, ולא על השני גם לא על השלישי אלא ברביעי. וחייב אדם להודות על כל טובה שיקבל מאת השם. **וחכמים** זיכרוןם לברכה אמרו, שהיו האמהות יודעות שהיו עתידות ללדת י"ב שבטים, והן היו ארבע, וחשבה לאה שתלד שלושה, וכן כל אחד מהאחרות. ולכן כאשר ילדה הבן הרביעי, אמרה **הפעם אודה את ה'**, כי נתן לי יותר מחלקי. ואם היו האמהות נביאות יודעות כמה היו עתידין להיות שבטי בני ישראל, יהיה הדרך הזה נכון. ועם כל זה צריך לבקש בזה יישוב כפי הפשט.

תשובה לשאלה ה'

ולפי דעת חכמינו זיכרוןם לברכה, היה יעקב יודע, ונשיו גם כן מפיו, שהיו עתידין לצאת ממנו י"ב שבטים, נחלקים לארבעה דגלים, ושיהיו מארבע נשים. לכן אמרה לאה **עתה ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלושה בנים**, רוצה לומר מעתה אין לו פתחון פה עלי, שהרי נטלתי חלקי בבנים.

ויתכן שידע זה ממה שאמר לו במראת הסולם 'ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה', שהוא רמז לארבעה דגלים ב"ב בנים, כמו שאמרתי למעלה.

האמנם אמרה בבן הרביעי **הפעם אודה את ה'**, אפשר לפרש שהייתה כוונתה שהבנים הראשונים ידעה סיבת לידתם, שהיה ממשפטי הש"י ורחמיו על כל מעשיו, כי כן דרכו לרחם על העגומים. אבל עתה, שנשלם המכוון שאני אהובה, אודה את ה' ואתן שבח והודאה לשמו על עשותו הטוב הזה מבלי סיבה, והיה מתנת חנם. על כן **אודה את ה'**. לכן לא הזכירה טעם כלל בזה הבן, ולא זכרה בו מנין הבנים.

והיותר נכון לפרש, שלאה בראותה צער העיבור וצער גידול בנים, והיו לה כבר שלושה, כאשר בא הבן הרביעי, קצה בו, כי הייתה כבר אהובה, ואין חפצה בבנים יותר. ולכן אמרה **הפעם אודה את ה'**, כאומר זה יספיק לי. וכמו שכתב **הראב"ע**. ולכן עמדה מלדת. וכי הייתה בזה כפזית טובה.

והנה זכרה לאה תמיד בדבריה שם ה' ולא שם אלהים, לפי שהיו כל המעשים אשר עשה עמה דרך רחמים לפני משורת הדין. ואתה תראה שאחרי שילדה לאה ארבעה הבנים האלה, מפני שהייתה שנואה, מן הוא והלאה תלדנה כל האמהות שני בנים לכל אחד מהם, שנים לבלהה, ושנים לזלפה, ולגבירות באחרונה שנים שנים גם כן.

והולידה רחל באחרונה להיותה יותר אהובה. והנה זכר הכתוב שרחל לא התפללה מתחילה אל האלהים על ענינה, אבל כאשר קינאה באחותה, אמרה ליעקב **הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי**. וענין זה המאמר שהיה לו להתפלל אל האלהים על ענינה, כמו שהתפלל אביו על רבקה. ואם הוא יעשה כן, שאין ספק שגם כן תוליד היא בנים, כמו שילדה רבקה שהייתה גם כן עקרה. ואם לא יעשה כן, הרי היא כמתה, כיון שלא יישאר ממנה זרע אשר יירש ארץ, או שתמות עצמה בצער וכאב לב.

ויעקב הוכיחה על זה באומרו **התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך**. כלומר, מה תריבי עמדי, היה לך להתפלל אל ה' ובכה תבכה, והוא יביט בענייך וייתן את שאלתך, אבל אני מה אוכל עשוהו, כי אבי היה גם כן עקר, והוצרך להתפלל בעדו ובעד אשתו, אבל עתה ממך מנע ולא ממני, ולכן אם את תשחרי אל אל - יעתר אליך. ואמר בזה שם אלהים ולא שם ה', לפי שהיה כן מן הדין ראוי להיות, וכמו שהיא גם כן אמרה **דנני אלהים**, וכמו שאבאר.

השאלה ו'

במה שאמרה רחל **דנני אלהים** ותקרא שמו **דן**. וכן אמרה **נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכולתי**. כי לא פירשה הדין ההוא אם היה לזכות או לחובה שעליו קראו דן. גם מאמר נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי, הוא קשה הביאור. ועל מה יורה, ומה ענינו אצל שפחתה, שבעבורו קראה שמו נפתלי.

תשובה לשאלה ו'

והנה רחל למדה ממה שעשתה שרה בכדומה לזה, שנתנה הגר שפחתה לאישה, ובשכר המעשה ההוא ילדה, ולכן גם היא נתנה את בלהה שפחתה ליעקב, והוא קבלה ממנה להפיק רצונה, לא להיותו שטוף אחר בולמוס של עריות. וכאשר ילדה בלהה בן, קראתו רחל דן, ואמרה **דנני אלהים וגם שמע בקולי**. ולבן השני אשר ילדה קראו נפתלי, באמרה: **נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכולתי**. והיה זה לפי שהיא ראתה בלבה שמפני חטאתה נמנעה מלהוליד, וייחסה עקרותה אל ההשגחה האלהית, ולא לטבעה ולא למזלה. וחטאה הייתה שלא קידמה פניו יתברך בתפילה כמשפט העקרות. ולכן אמרה **דנני אלהים** במה שלא נתן לי בנים, כי בדין ומשפט הוא. ולכן זכרה שם אלהים בדבריה, לא שם ה' כמו שזכרה לאה. אבל עם כל זה חסד עשה עמי, והוא שגם כן שמע בקולי ותפילתי למלאת קצת משאלותי, ונתן לי את הבן הזה.

וכן אמרה בבן האחר **נפתולי אלהים וגומר**. הפסוק הזה אצלי הוא מסורס, כאלו אמרה אלהים נפתולים נפתלתי עם אחותי, כלומר עקשיות גדולים נתעקשתי ונפתלתי עם אחותי לאה, גם יכולתי להכעיסה ולהעציבה, והייתה עלובה ממני, ולכן נמנעה גם כן ממני הלידה. הרי שבזה הצדיקה הצדקת הזאת הדין על עצמה, והודתה פשעה וחטאתה לה'. ועם זה עשתה תשובה והתפללה על עצמה. ומפני זה זכר הכתוב שזכר אלהים את רחל וישמע אליה כשנתן לה בנים.
ורש"י פירשו **דנני אלהים ונפתולי** בדרכים אחרים.
ומה שכתבתי הוא היותר נכון.

השאלה ז'

למה לאה נתנה את שפחתה לאישה? האם חשוכת בנים הייתה כרחל אחותה, או כשרה אמנו, שהוצרכה לעשות כן, כמו שעשו הן מפאת ההכרח? ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן.
ולמה קראה בן שפחתה **גד**, ואמרה **בא גד**. ובמסורת **בגד** בלא אלף.
ולמה יאשרוה בנות על שנתנה שפחתה לאשה, אדרבה ראוי שיגנו אותה על זה, כי מה התנצלות לה ולבניה להרבות בני השפחות.

ומה המצווה שעשתה והעבודה שעבדה את האלהים בזה, שבזה נתן שכרה, עד שקראה את בנה שילדה אחרי כן **יששכר**, לאמור **נתן אלהים שכרי**.

תשובה לשאלה ז'

והנה הזכיר הכתוב בכל אחד מבני השפחות בן ליעקב, להגיד כי הוא חפץ ומודה בזה. ואין נקראו לו בן האמה, רק בן יעקב כבני הגבירות המתייחסות אליו. וכמו שכתב הרמב"ן.

אבל לאה, כשראתה כי עמדה מלדת, ושאחותה נתנה את בלהה שפחתה וילדה בנים ליעקב, היה מוסכם ביניהם שהבנים ההם כולם יהיו נחלת ה' וצאן מרעיתו, נתנה את זלפה שפחתה ליעקב להוליד ממנה בנים. לפי שהיו האמהות יודעות מפי יעקב, כדבריהם ז"ל, שעתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד לו י"ב בנים שבטי יה, ושיהיו מארבעה נשים. ובראותם שכבר היו לו שלוש נשים, היא לאה ורחל ובלהה שפחת רחל, חששה לאה כי אולי הרביעית תהיה אישה נכריה, ומפני זה בחרה לתת לו את זלפה שפחתה, כדי שיהיו רוב בני יעקב ממנה ומשפחתה שהיא ברשותה, ולא תתגבר עליה אחותה.

ובעבור זה עצמו שמע אליה יעקב, כי היו עיניו ולבו תמיד על מה שאמר לו במראת הסולם 'והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו'', כמו שביארתי. ולכן קראה לאה שם הראשון **גד** ואמרה בלבה **בא גד** רוצה לומר עם היות שעמדתי מלדת זה ימים רבים, הנה עתה בא וחזר המזל, כי גד ענינו המזל, ששב לתת לה בנים כבראשונה. ולשני קראה שמו **אשר**, ואמרה **באשרי כי אשרוני בנות**, רוצה לומר באשרי אני את זלפה בעבורי, אשרוני בנות לפי שעשיתי זה לשם שמים ולא חששתי לקנאת הנשים.

ואפשר עוד לומר בזה שלאה בראותה עצמה בחורה בריאה וטובה מזדווגת לבעלה, ולא הרתה כפעם בפעם, נתנה אל לבה שהיה זה בחטאה, והוא שבהיות זלפה שפחתה קטנת השנים מבלהה שפחת רחל, והייתה בלהה כבר נתונה אשה ליעקב וילדה לו שני בנים, יצאה מזה מכלל השפחות ונמנית מעיקר נשי הבית, וזלפה שהייתה יותר ראויה לזה, הייתה עומדת בשפלותה וקלונה יושבת ומתאוננת על זה. ויש בידה לתקן. ולכן נתנה לאה את זלפה שפחתה ליעקב לאשה. ובעבור שזלפה ניתנה ללאה בעת חופתה, כדי להעלים מיעקב הרמאות שהיה לבן עושה לו בתתו לו את לאה במקום רחל, ולכן נתנה לה את השפחה הקטנה כדי שיחשוב יעקב שהייתה באה עם רחל, וכמו שאמרו **חז"ל** והביאו **רש"י** בפירושו.

לכן לאה לרמוז לזה, קראה את בן זלפה הראשון **גד**, ואמרה **בא גד**. ונכתב מבלי אלף, לרמוז שבבגידת לבן ורמאותו בתתו את לאה במקום רחל באה עמה זלפה. כי בזה

הגידה הבגידה וסוד המעשה כולו, שהוא הכריחה לתת אותו ליעקב. וכדי להסתיר העניין קראו גד לא בגד, אבל נכתב בגד כפי רמיזתו. וקראה הבן השני **אשר**, ואמרה כי אשרוה בנות, לפי שראויה הייתה לשבח והילול על השקפתה בזה להסירה עלבון משפחתה, ולא תרע עינה מלהעמידה בצרה. **ובכל אחד מהדרכים האלה הותרה השאלה הז'.**

פרק ל

וילך ראובן בימי קציר חטים... וישמע יעקב [ל, יד-מג]

סיפר הכתוב איך שבה לאה ללדת בנים, והוא שראובן בנה מצא בשדה דודאים, והם היברוחים, שלהם צורת ראש וידים כצורת אדם. והביא אותם אל לאה אמו. אולי שמע ראובן שהיו טובות להריון נשים. ובעבור שלאה הייתה משתוקקת אליו, הביאם אליה, ורחל שאלה ממנה שיתן לה מהם. והיא השיבה: **המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני**. ואמרה זה, לפי שהיה יעקב בראותו שלאה עמדה מלדת, כסבור שפסקה לגמרי, ממעט בואו אצלה, והיה מייחד שכיבתו אצל רחל, שהייתה בחורה ממנה, ועדיין לא ילדה, והייתה מצפה שתהר. לכן אמרה לה לאה: **המעט קחתך את אישי** לשתהר, שהוא מתמיד להיות בעבור זה עמה ולא עמי, כאשר היה בראשונה, ותרצי גם כן לקחת גם את דודאי בני, כדי שתהר יותר במהרה. ורחל השיבה **לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך**. כי בשכר הדודאים הסכימה עמה שישכב עמה בלילה ההוא.

ולפי שכל אחת מהגבירות ההן הייתה בבית בפני עצמו, והיה מנהגן שיעקב בבית אשר ישכב הלילה, שמה היה עושה סעודתו, לכן יצאת ואמרה לו: **אלי תבא**, כלומר אל ביתי תבוא ללון הלילה הזה, כי כן הסכמתי עם אחותי תחת דודאי בני.

וזכרה התורה כמה הועילו הדודאים לשתי האחיות ולכל אחת מהם, אם בסגולתם שאם היותם קרים כדברי **הראב"ע**, אולי בסגולה יועילו בהריון הנשים, כי לכך הייתה רחל שואלת אותם, ולאה מתעכבת מלתתם לה לבשם את המיטה, כמו שחשב **הרמב"ן**.

כי הנה עם היות הריונם בדרך השגחה, לא ימנע מפני זה שלא יסתייעו בדברים הרפואיים, ולולי זה לא היה נכתב הסיפור הזה בתורה שלא לצורך. ולכן אמר שבאותה הלילה הרתה לאה. אבל הגידה התורה שמכוח תפילתה ששמע אלהים אליה הרתה גם ילדה בן חמישי ליעקב, וייחסה זה לשכר אלהים, שכפי דינו נתן לה תחת נתנה שפחתה ליעקב. ולכן קראתו **יששכר**, והבן האחר אשר ילדה עוד קראו **זבולון**, באמרה **זבדני**

אלהים אותי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא את שמו זבולון.

וכל זה מורה ומאמת מה שאמרו **חז"ל**, שהאמהות היו יודעות שהיה יעקב עתיד להעמיד י"ב בנים, ויהיו לארבעה דגלים, כל דגל ודגל שלושה בנים. וכבר הודעתך שאחשוב שידע יעקב זה, במה שאמר לו 'והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה', שהם ארבעה רוחות הדגלים. ולכן כשילדה לאה את לוי, אמרה מזה **ילוה אישי אלי** כי ילדתי לו שלשה בנים, רוצה לומר שהיה דגל שלם.

השאלה ח'

במאמר לאה **עתה יזבלני אישי**. כי מהו הזבול הזה? וכבר אמרה בן השלישי **עתה ילוה אישי אלי**, ואמרה **יאהבני אישי**. ומהו הזבול מלבד האהבה וההילוות, שכבר זכרה. ולמה לא אמרה כי ילדתי לו כך וכך בנים, אלא בלוי ובזבולון. כי בלוי אמרה **כי ילדתי לו שלשה בנים**, ובזבולון אמרה **כי ילדתי לו ששה בנים**, ובשאר הבנים לא נאמר כן. גם לבדו ביששכר אמר **בן חמישי**, ובזבולון אמר **ותלד בן ששי**, ולמה באחרים לא נאמר כן, בן שני בן שלישי בן רביעי, אלא באלה.

תשובה לשאלה ח'

ולדעת **חז"ל** כשילדה את יהודה אמרה **הפעם אודה את ה'**, לפי שהתחילה ללדת קצת דגל אחר, וכאשר ילדה את יששכר שמחה עמו והיה שכרה, כי קרובה מלאכתה להשתלם בעשותה דגל שני. לכן היה מניין בו, ואומר בן חמישי. ובאחרונה אמרה בן שישי, ואמרה שזבדה השם זבד טוב, רוצה לומר חלק טוב, ועתה יהיה זבולה שלם עם בעלה. והזבול השלם הוא הבית והעלייה על גביו, כי הבית והזבול הנאה בנוי לתלפיות. וכן היו לה שני דגלים זה על זה, והוא זבול נאה ונכבד מאוד.

והוא מה שאמרה **עתה יזבלני אישי**, רוצה לומר יעשה כל זבולו ודירת ביתו עמי, כי זבד זבול הכל אחד, כיון שילדתי לו ששה בנים, שהם שני דגלים. ואתה תראה שעל כן לא עשתה מנין הבנים רק בלוי, שאמרה **כי ילדתי לו שלשה בנים** שהוא דגל שלם, ובזבולון **כי ילדתי לו ששה בנים** שהם שני דגלים.

והותרה במה שפירשתי בזה השאלה ח'.

השאלה ט'

במאמר יעקב ללבן תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהם, כי הנשים כבר נתנם לו והיו בביתו, והבנים בניו יהיו, מה לו לשאול מאת לבן שיתנם אליו? ואם אמר זה לשאול

ממנו רשות ללכת, הרי כבר אמר בדרך מוסר **שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי**. אבל שאלת הנשים והבנים יראה דבר מבלי צורך, ועובר ומתעבר על ריב לא לו.

תשובה לשאלה ט'

אבל מפני שנכנסה בה עם בניה גסות הרוח, להיותם בנים, וגם חשבה שהשם נותן לה בני רחל עם בניה, ושלכן ילדה ששה כנגדה וכנגד אחותה, לכן נאמר אחריו **ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה**. כי הנה כל ארבעת האמהות תלדנה תמיד זכרים לא נקבה כלל, אם לא לאה בפעם הזאת שילדה בת. ומפני שבאה לה על העונש, קראה שמה דינה. ואולי שצפתה ברוח הקודש שהיא הייתה לה עונש תחת אשר רימתה את יעקב בנישואיה, ונענשה הצדקת הזאת בענין דינה בתה עם שכם. ולכן קראה שמה דינה, וכן הייתה.

ואמנם לענין מה שחשבה שהיו בניה אותם שהציל השם מרחל אחותה, זכר הכתוב מיד שזכר אלהים את רחל וישמע אליה, שכבר התעוררה להתפלל לפניו, ויפתח את רחמה וילדה בן.

ולפי שכיסתה כלימה פניה על עקרותה, אמרה **אסף אלהים את חרפתי**. רוצה לומר שלא תתפזר עוד חרפתי בפי הבריות אחרי שילדתי. אמנם לא קראה שם בנה כי אם יוסף, מטעם שיוסף ה' לה בן אחר, וגם זה מורה שהיו האמהות יודעות כמה בנים היה יעקב עתיד להוליד. כי בעבור שרחל ראתה שכבר ילדה לאה ששה בנים, ובלהה וזלפה ארבעה, לא היו נשארים לרחל שתוליד אלא שניים. ולזה אמרה על יוסף - **יוסף ה' לי בן אחר**, רוצה לומר לתשלום מנין הי"ב העתידיים להיות כולם.

ובעבור שיעקב עשה עיקר נשיו רחל, להיותה הבת הקטנה מתייחסת אליו, שהיה הצעיר בבני אביו, חשב בלבו שהבן אשר יצא ממנה הוא יהיה יורש ברכות אביו אשר נתן לו במקום עשו. ולזה כשנולד יוסף, אמר ללבן **שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי**. אמרו ז"ל, שראה שנולד שטנו של עשו, שנאמר 'והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו'". ולפי שלא יאמר לבן שלא נתן לו בנותיו להוליד אותן לארץ אחרת, כי אם לשבת בחרן תמיד, לכן הוצרך יעקב לבקש ממנו רשות, באומרו **תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך**, רוצה לומר בעד הנשים, כלומר שלא עבדתי אותך במתנה לשבת פה, כי אם כמקנה דבר לעצמו להוליכו עמו כאשר ילך.

וזהו שאמר עוד **כי אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך**, רוצה לומר שהייתה עבודה מבורכת בעבורן מבלי שום תנאי אחר. ולכן אין לך לערער עליהם, כיון שהרווחת בממכר הזה כל כך.

ואין ספק שהייתה כוונת יעקב לא בלבד על הנשים, אלא על הנכסים שהרוויח שמה, שלא ישלחנו משם בידים ריקניות, כי מי הוא אשר ישא את בנותיו ולא ייתן להם נדוניה מתן כתובתן כמוהר הבתולות.

והותרה בזה השאלה הט'.

השאלה י'

במאמר לבן **אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' בגללך**. כי הנה מאמר **אם נא מצאתי חן בעיניך**, מורה שהיה שואל ממנו איזה דבר. ואמרו נחשתי וכו', הוא סיפור מה שכבר היה, ולא ייפול עליו מציאת חן.

גם אומרו עוד: **נקבה שכרך**, יקשה מאוד, כי הוא לא היה שואל אלא נשיו ובניו, לא שכר אחר, ואיך השיבו לבן עליו, ולמה הוסיף מילת **ויאמר נקבה שכרך**, כי הוא היה תמיד המדבר.

השאלה י"א

באומרו **אתה ידעת את עבודתי וגומר, ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי**. כי הנה לבן כבר הודה שהייתה הברכה בגללו, ושאל ממנו נקבה שכרך, ומה תועלת לשנות עוד **אתה ידעת את עבודתי וגומר**, ומה עניין **מתי** לעניין זה, אחרי שהוא רוצה לפרעו מהשעבוד. גם שכאשר הוסיף לומר לו **מה אתן לך**, השיבו **לא תיתן לי מאומה**.

תשובה לשאלות י-י"א

ולכן מאשר הבין כוונתו שהיה ללכת, השיבו **אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי**, רוצה לומר אם עתה אמצא חן בעיניך שתעשה מה שאבקש ממך, אדע שניחשתי במה שחשבתי במה שברכני ה' בגלליך. אבל אם לא אמצא חן בעיניך לעשותו, אחשוב שמזלי גרם להתברך, ושלא הייתה הברכה בסבתך, שאם הייתה בסבתך היית עושה שאלתי ובקשתי.

ואחר הקדמה הזאת אמר לו, **נקבה שכרך עלי ואתנה**. כלומר פירש כמה צריך להיות שכרך מכאן ולהלן מדי חודש בחדשו ומדי שנה בשנה, ואתנה. ועכ"פ אל תעזוב אותנו. אבל יעקב ראה בדבריו שהיה פוטר עצמו מלתת לו כלום בעבור מה שעבד עמו י"ד שנים שעברו, שהיה מבקש הסכמת השכר לעתיד ולא בעבור העבר כולו. ולזה השיבו ראשונה בעד העבר ושניה על העתיד.

כי על מה שעבר אמר לו **אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך**, רוצה לומר כמה זמן עבדתיך שהיו י"ד שנה, וידעת ג"כ את העבודה והברכה שהייתה בו. וזהו שאמר **ואת אשר היה מקנך אתי** כמה היה מקנך כשבא לידי, **כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב**. ומזה יתבאר שברך ה' אותך לרגלי, רוצה לומר בסיבתי ובכוחי. והיה היוצא מכל זה שהיה ראוי שיתן לו מתנה טובה בעין יפה על מה שעבר.

ואמנם למה שאמר לו **נקבה שכרך**, שהוא לעתיד, השיבו: **ומתי אעשה גם אנכי**, כלומר אם שנים רבות אעבוד בצאנך, ואני כבר זקן, מתי אח"כ אעשה גם אנכי לביתי כאשר עשיתי לביתך עד היום הזה.

ולכן נכבש לטענות יעקב, והודה ולא בוש לשני כללי מאמריו, רוצה לומר שראוי לפרוע לו כל מה שעבד, כי בידוע היה שלא לבד הנשים היה שכרו, כל שכן ברוב הברכה שהיה בצאנו, ולזה אמר לו **מה אתן לך**, רוצה לומר בעד העבר, ולא הוסיף לפצור בו שישב עוד עמו, כי ראה כי הדין עמו באומרו **ומתי אעשה גם אנכי לביתי**. וכאשר ראה יעקב שהוא כבר היה מודה מכוח טענותיו שהיה ראוי לפרעו על מה שעבר, ושראוי שיתפרד מחברתו לעשות לביתו, אמר לו: אבל עתה שאתה מודה במה שראוי, אומר לך **שלא תיתן לי מאומה**, רוצה לומר על העבר.

ועוד, שלעניין העתיד **אשובה ארעה צאנך אשמור** והרי אני מוחל לך על העבר ורוצה לעבוד עמך בעתיד, **אם תעשה לי הדבר הזה** שאומר לך. כי איני שכיר יום לשתינתן לי שכר שכיר, וזה הדבר אשר תעשה לי: **אעבור בכל צאנך היום, הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים**, וכן אסיר **כל נקוד וטלוא בעזים והיה שכרי**. רוצה לומר, מה שיולדו מאותם המראות המוסרות מכאן והלאה, אם מעט ואם הרבה, הוא שכרי בלבד. **וענתה בי צדקתי ביום מחר**, כלומר אם היום או למחר תבוא לראות שכרי אשר קניתי לי, לערער ולדקדק להכיר מה עמדי, **כל אשר תמצא שאינו נקוד וטלוא בעזים**, וכן אותן המראות, וג"כ **חום בכשבים** שהיו בעזים שתי מראות וכבשים שלושה, וכדברי **הרמב"ן**; או שהיה שכרו בלבד הכבשים החום שהוא השחור או האדום, כשימצא זה כן אני מודה **שגנוב הוא אתי**. אבל אם לא ימצא שם זולת זה, תענה בו צדקתי שעשיתי כהוגן, ולא לקחתי מאשר לך דבר, ולכן לא תהיה לך עלי שום טענה בו בין רב למעט.

והנה לבן חשב להסיר מצאנו אותן המראות, ולא ייתן מהן ולא מהנשארות דבר ליעקב. ושהצאן הלבנות על המעט יולידו נקוד וטלוא וחום, לפי שצבעי הנולדים מתייחסים על הרוב לצבעי מולידיהם, וכאשר לא היה במולידיהם ויולדיהם נקוד וטלוא, היה מחויב שלא תלדנה הצאן נקוד וטלוא, באופן שיצא יעקב משם בהכרח בשכר מועט.

ולכן קפץ ואמר **הן לו יהי כדברך**, הלוואי שכבר יהיה נעשה זה. וגם אמר **הן לו יהי כדברך**, לפייסו יהי רצון שיצא הדבר כרצון נפשך, ויהיה לך שכר הרבה, כי אני אשמח בזה, כיון שהוא ברכת ה' עליך. וידמה שהתנו ביניהם שיוכל יעקב להיעזר בזה בכל מיני השתדלויות שירצה, כמו שכתב **הרמב"ן**.
ועם מה שפירשתי הותרו השאלות הי' והי"א.

השאלה י"ב

בענין תחבולות המקלות אשר פיצל ושם בשקתות המים, והוא דרך רמאות, אין ראוי לעשותו לזר שבאנשים, כל שכן לאחי אמו וחמיו. ומה עניין והכבשים הפריד יעקב, שנתקשו המפרשים בביאורו, כמו שתראה בדברי **רש"י** והראב"ע, ומה שכתב הרמב"ן עליו.

תשובה לשאלה י"ב

וזכר הכתוב שכן נעשה הדבר ביום ההוא, שהסירו כל נקוד וטלוא בתיישים ובעזים, וכן כל חום מהכבשים, וייתן אותם לבן ביד בניו. והפריד אותם לבן דרך שלשת ימים משאר הצאן הנותרות שהיו נשארות ביד יעקב. והנה הרחיקם כל כך לבן, כדי שהצאן הנותרות ביד יעקב לא ייראו את העקוד והנקוד והטלוא שהיו בצאנו, ולא החום שהיו בכבשיו, ולא יהיו נזקקים אלו לאלו באופן שלא יולדו בצאן יעקב שום נקוד וטלוא, ויצא יעקב מזה בידיים ריקניות.

וכאשר ראה זה יעקב כוונת לבן הרעה בזה, בהרחיקו את צאנו הנקודים והטלואים וכבשיו החומים מהצאן שנשארה בידו, כדי שלא תהרינה מהם, השתדל לתקנו מצד המקלות, שפיצל בהם פצלות, ומקום הפצלות היה לבן, והקליפה הייתה שחורה, והיו המקלות א"כ נקודים וטלואים.

וישם אותם בשקתות המים, שדרך הצאן שיתחממו שם, והיו הצבעים ההם פועלים במזגיהם כאלו היו הצאן עקודים וטלואים, כי הצבעים פועלים בליחות. וכמו שאמרו הרופאים, שהבטה בדברים האדומים תעורר הדם, ובשחורים תעורר השחורה.

וידמה שלא שם המקלות האלה בצאן לבן רק בהתחלה, כדי שיהיו בהם דבר מהמראות ההן המוסרים משם. וגם זה בעבור מה שעשה לבן והרחיק הצאן המוסרות משם, כי היה יכול לתת בהם סימנים כדי שלא יאמר יעקב ממני הם, ולא שירחיק אותם עד שלא יראו הצאן הנותרות אותם ולא ילדו להם, כי לולי זה לא היה עושה יעקב דבר מהמקלות.

אבל כשילדו הצאן מעט מזער עקודים וטלואים, עשה השתדלות אחר, והוא שהבדיל העקודים וטלואים, ועשה מהם עדר לבדו, ומשם והלאה לא היה משים המקלות בצאן לבן, אבל היה משים אותם לפני העדר שלו, כדי שלא ילדו לבנים, אבל ילדו כדומה להם.

וזהו אומרו **והכבשים הפריד יעקב**, שהוא דבק עם מה שלמעלה, שאמר **ותלדנה הצאן עקודים וטלואים**. יאמר שאתם שנולדו עקודים וטלואים הפרידם יעקב

הכבשים שנולדו, והיה הולך העדר שעשה מהם לפני הצאן. וזהו שאמר **ויתן פני הצאן אל עקוד ואל כל חום** שהיה נולד בצאן לבן, כי שת אותם עדרים לבדם, ולא שתם על צאן לבן מעורבים עמם, פן יכעס לבן באומרו שלהיות העקודים והנקודים בתוך צאנו היו הצאן מולידות בזה התואר. ואמר **והכבשים** סתם, לפי שנסמך על מה שכבר נאמר והתבאר מהמראות **וכל חום בכבשים**. ועם היות התנאי החלטי בזה, הנה היה יעקב נוהג מנהג חסידות, לפי שבהעטיף הצאן לא ישים המקלות כמו שהיה משים המקושרות.

וכבר זכר **הרמב"ן**, שהצאן המקושרות הם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים תמיד אחר הצאן, לא יתפרדו מהם לרוב תאוותם, מלשון ונפשו קשורה בנפשו. או החזקים שהיו בהם קשורים זה בזה, והעטופים הם החלשים העטופים ברעב. וזכר זה, שאם היה יעקב נותן המקלות לעטופות, יתפעלו מאוד מפני חולשתם, והיה כל הצאן עקודים נקודים, אבל יעקב לא שם המקלות כי אם למקושרות לבד מפני קשים, ולכן היו העטופים ללבן והקשורים ליעקב, שאלמלא כן כולם היו ליעקב, עד שבזה הדרך שעשה ששה שנים גדל יעקב בצאן ועבדים ושפחות.

וה**ראב"ע** כתב, שהצאן המקושרות הם אותם שתחמנה בניסן, ותלדנה ולדות חזקים ובריאים וקשורים באיבריהם בחוזק, ובאלה בלבד שם את המקלות. אמנם בהעטיף הצאן, שהוא בתשרי, לא ישים המקלות, וקראה עטיפה, לפי שהולדות ההם הם חלשים מלשון 'נפשם בהם תתעטף'. ובזה האופן היו העטופים שתהרינה הצאן בתשרי ללבן, כי לא היו שם מקלות. והקשורים והם שתהרינה הצאן בניסן, והם בריאים וחזקים, היו ליעקב מפני המקלות.

הנה אם כן סיפר הכתוב בזה שעשה שני מיני השתדלויות:
אחד מהמקלות,

ואחד מנהיג עדר הנקודים לפני הצאן כדי שייחמו מהם.
ושלא היה עניין המקלות תמידי, אלא בתחילת חדש ניסן בלבד, לאותם שתחמנה אז, לא בתשרי. ולכן לא הרגיש לבן בדבר מזה, וגם הרועים לא היו מרגישים בו, כי איך יתנו לב למקלות שיונחו באחד בניסן ולא בשום זמן אחר.

הנה התבארו הפסוקים האלו, ולמה עשה יעקב עניין המקלות, שהנה היה זה לסיבות:
ראשונה כדי שיפרע לבן העבודה אשר עבד לו בי"ד שנים הראשונים.
ושנית כדי שמשלו תקנינה בנותיו המוהר והנדוניה הראויה לתת להן.
ושלישית לפי שהתנו ביניהם שיהיה זה שכרו על עבודת שנים האחרונים.

ורביעית כי מפני ההערמה שעשה לבן בהרחיקו דרך שלשת ימים מהצאן הנותרות ביד יעקב, הותר ליעקב לעשות במקומה תחבולת המקלות.
והותרה עם זה השאלה הי"ב.

פרק לא

חלק ג': סיפור חזרת יעקב לארצו [לא,א – לב,ג]

[ביאור הפרשה. שאלות ותשובות]

וישמע יעקב את דברי בני לבן... ויען יעקב ויאמר ללבן [לא,א-ל]

זכר הכתוב ששלוש סיבות העירו ועוררו את לב יעקב לצאת מחרן ולשוב אל ארץ מולדתו:

האחד

ששמע את דברי בני לבן אומרים **לקח יעקב את כל אשר לאבינו**, רוצה לומר כי בראותם שנתרבו צאן יעקב לרוב, שגם הוא קנה עבדים ושפחות וגמלים וחמורים בחלוף צאנו, כדי להמעיט פן יהיו רבות בעיני לבן, היו אומרים הנה ריבוי צאנו מאבינו היה, והוא לקח **את כל אשר לאבינו**. אמנם שאר הדברים אשר קנה, **מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה**, כעבדים ושפחות וגמלים וחמורים, שזה היא לכבוד ולתפארת. ועם היות דבריהם דברי נערות כבר אמרו ז"ל (סוכה סוף פרק ה') מילי דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה.

והסיבה השנית היא

שראה את **פני לבן, והנה איננו עמו כתמול שלשום**. וכבר זכרו חכמי הטבע שהאות היותר עצמי באהבה או בשנאה הוא הפנים, לפי שהשונא בקושי גדול וכבודות רב יסביר פנים לשונאו, והאוהב בפניו יורה אהבתו לאוהבו.

והסיבה השלישית

שבאה הנבואה ליעקב, ואמר לו **שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך**. כי במה שאמר לו עתה ולא קודם לזה, מורה שהיה צריך לו לצאת משם, ושלא ישב עוד בחברת לבן.

ולפי שיפחד יעקב ויאמר איך אלך ושמע לבן והרגני, לכן אמר לו **ואהיה עמך**, רוצה לומר בהליכתך אהיה עמך ואצילך מידו. גם אמר לו זה, להבטיחו שלא יירא מעשו אחיו. ואין ספק שהיה זה אחר תשלום ששת השנים שהתנו ביניהם שיעבוד בצאנו, ושכבר לקח לבן את צאנו מיד יעקב, והוא היה רועה את צאנו אשר קנה בלבד.

השאלה הא'

למה שלח יעקב לקרוא לרחל וללאה השדה לדבר אליהן על עניני אביה, ולא בא לדבר אליהן בעיר לבתיהן. ולמה לא אמר אליהן מה ששמע מדברי בני לבן, אלא בלבד מה שהיה רואה בפני אביהן, בהיות ששני הדברים ההם הניעו את לבבו לצאת מן הארץ ההיא.

השאלה הב'

במה שאמר להן שאביהן החליף את משכורתו עשרת מונים, וכן אומרו יעקב ללבן בהתווכחו עמו ויראה שאין הדבר כן, כי משפטו הוא חרץ, אם לעבוד שבע שנים בעד כל אחת מנשיו, ואם אח"כ בעניין הצאן, ולבן השיבו **הן לו יהי כדבריך**.

תשובה לשאלות א'-ב'

ומפני הסיבות האלה התעורר יעקב ללכת משם. אבל בעבור שלא היה לו כוח ללכת אם לא ברצון נשיו וחפציהן ודעתן, הוצרך לדבר על לבן. ופחד מלדבר כזה בעיר, פן ישמעו בניו אשר בבית, או בני לבן שהיו באים ונכנסים תמיד אצל אחיותיהם, ובהתפרסם העניין יעכבהו לבן בערעורים. לכן שלח אליהן שיבואו לדבר עמו בשדה. והנה קרא ראשונה רחל ואחריה לאה, לפי שהייתה עיקר הבית עם היותה הקטנה.

והנה לא ספר להם יעקב דברי בני לבן, פן יאמרו אל תחוש לדבריהם שהם דברי נערים שאין בהם ממש. אבל אמר **רואה אני את פני אביכן כי איננו אלי כתמול שלשום**. וזה מורה שעד עתה הייתה לו אהבה עמי, ועתה הוא שונא אותי וחושב עלי רעה. ואם עד כה לא עשה עמי רעה, הוא מפני **שאלהי אבי היה עמדי**, ובזכותו הוא מציל אותי מידו. אבל על כל פנים כוונתו רעה כנגדי. **ואתנה ידעתן** כי זהו על לא חמס בכפי, כי אני **בכל כחי עבדתי את אביכן** כל השנים שעברו. **ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים**. והיה זה כי כאשר היה רואה לבן שהיו יולדות נקודים, והיה שכרו כפי תנאי יעקב, היה מחליף שכרו ואומר שלא יהיו לו בעתיד כי אם העתודים, בחשבו שלא תלדנה הצאן עקודים. וכאשר רואה שיוולדות עקודים, היה מחליף התנאי בטלואים. או היה חוזר לנקודים. וכן היה מחליף אותו מצבע לצבע, ואם קצר הכתוב בסיפור המאורע אין ספק שכן היה, כיון שיעקב אמר כן ללבן בפניו ולא כחש.

והותרו אם כן בזה שתי השאלות הראשונות.

השאלה הג'

ממה שאמר לנשיו שראה בחלומו העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים, ושכן אמר לו המלאך, **כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך** והנה לא זכר דבר ממעשה המקלות אשר עשה, ויראה שלא ראה דבר מהמראה ההיא אשר זכר, אלא ששינה אותה מפני השלום.

תשובה לשאלה ג'

ואמר, שעם כל החמס שהיה לבן עושה לו, הנה האלוה יתברך שופט כל הארץ השגיח בעניינו והציל מצאן אביהן ונתן לו. והיה זה במה שראה בחלומו בעת יחם הצאן, כאלו היו העתודים העולים עליהם כולם עקודים, כדי שיתילדו הצאן מאותן המראות. וגם המלאך הדובר בו הודיעו ואמר לו כן.

והנה המראה הזאת שזכר יעקב כאן, אין ספק שכך ראה בחלום נבואי. והיטיב לראות **הרלב"ג** במה שכתב, שבאותו חלום הראהו מלאך האלהים עניין המקלות, והודיעו שיעשה כן. ושזהו אשר זכר שראה שאמר לו המלאך, כי הנה נתחבר בהצלחתו מפלאות התולדות והשגחת השם בו ועניינו.

ואמר עוד שגם אמר לו המלאך שיזכור הנדר אשר נדר ושילך לבית אביו לקיימו.

והותרה בזה השאלה הג'.

השאלה הד'

בתשובת רחל ולאה **העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו וגו'** כי איך נתייחסה התשובה ההיא לדבר אשר דיבר אליהן יעקב, והוא התרעם בפני לבן שהיו כנגדו רעים, ומתנצל שלא פשע כנגדו בעניין הצאן, והן השיבו שלא ייתן אליהן עוד אביהן מנחלתו.

תשובה לשאלה ד'

ורחל ולאה השיבו ליעקב, אם תכלית דבריך הוא שנתרצה ללכת מהארץ הזאת, ולמה לא נתרצה בו האם לתקוות התועלת מהירושה אשר נקוה לירש בבית אבינו, זה אינו. **העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו**, באמת לא.

או אם תקשה ההליכה עלינו, כדי שלא לצערנו מפני אהבתו אותנו, גם זה אינו, **כי הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו**.

ואם תכלית דבריך הוא לעשות התנצלות על הצאן אשר הרווחת, גם בזה אין ראוי לך שתתנצל, כי בידוע הוא כי מלבד שכירותך **כל העושר אשר הציל אלהים**, השופט האמיתי, **מאבינו**, בדין ומשפט היה לנו ולבנינו, כיון שמכרנו ואכל את כספינו. ולכן **כל אשר אמר אלהים אליך עשה**. רוצה לומר בעניין הליכתך. הנה אם כן הייתה תשובתך נכונה ומתייחסת למאמרו.

והותרה השאלה הד'.

השאלה הה'

באומרו **ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי בורח הוא**, כי איך גנב את לבבו בעבור שלא הגיד לו את אשר הוא עושה, האם הגיד לבן ליעקב ג"כ את כל מעשיו, ואם היה מגיד לו, בידוע שלא ייקרא בורח לשיאמר כי בורח הוא, אלא הולך.

תשובה לשאלה ה'

וכאשר ראה יעקב כוונת נשיו, רצויה, נשא אותן ואת בניו על הגמלים, ונהג את כל מקנהו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל ארץ כנען. ואמר זה, להגיד שלא הלך כבורח מניח נכסיו מפה ומפה בזמן הליכתו, אבל כל אשר לו הולך עמו, והיה מתהלך לאטו לרגל המלאכה, כאלו לא היה לו מעיק ומונע מהליכתו.

ובחר ללכת כשהלך לבן לגוז צאנו, כדי שלא ירגיש לבן בהליכתם, אלא אחרי שיהיו רחוקים משם מרחק רב. ולזה עצמו לקחה רחל את התרפים, שהיו כלי הקסם אשר לו, כי קוסם היה, והם על צורת אדם, כמו שנראה במיכל בת שאול, והיו הצורות ההם נעשות בשעות ידועות, ויתעורר בהם הכוח הדמיוני אשר לקוסם, וישמע בדמיונו כאלו קול נמוך מדבר ומודיע הדברים הנסתרים אשר תשוטט בהם מחשבתו. לא שהצורה ההיא מעצמה תדבר, כי הדיבור באמת לא יהיה כי אם בכלים הטבעיים ששם השם בטבע המדבר. והנה גנבה רחל אותם התרפים, מפחדה שיקסום אביו וידע אנה פנה יעקב. ולכן השתדל לבן למצוא אותם ולקסום, לשיודיעוהו מה יעשה יעקב בנשיו. והתבאר מזה עניין התרפים.

והותרה השאלה הה'.

השאלה הו'

במה שהזהיר יתברך ללבן הישמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע. וזה כי את הטוב לא היה ראוי להזהירו ממנו, אלא הרע בלבד. ועוד שאיך עבר לבן על דבר השם, בדברו עמו טוב או רע, כל שכן שהדברים רעים וקשים היו לא טובים.

תשובה לשאלה ו'

ואמנם אומרו **ויגנוב יעקב את לב לבן על בלי הגיד לו**, אפשר לי לפרשו על אחת משלושה פנים:

האחד שאמר שגנב יעקב את לבן מבלי הגיד לו דבר ממה שנזכר למעלה, רוצה לומר דברי בניו, ושפניו אינם עמו כתמול שלשום. כי הנה במה שלא הגיד לו יעקב דבר מזה, בו בטח לבו ולא הבין אם היה רצונו לברוח, וזהו **כי בורח הוא**.

והשני כי הספיקה חכמת יעקב וערמימותו לעשות מעשיו באופן שגנב את לב לבן, עד שאפילו לב לבן לא עלה בדעתו ולא הגיד לו כי בורח הוא, רוצה לומר שהיה רוצה לברוח. כי להיות כי לב האדם לפעמים יגיד לו מה שיהיה מכוח הדברים שיראה, הנה יעקב נסתתר במעשיו באופן שלבו של לבן לא הגיד לו כי בורח הוא.

והשלישי שהודיע הכתוב הזה, שהסיבה לשגנב יעקב את לב לבן בזה, הוא מפני שלא הגיד לו כשבא מבית אביו כי בורח הוא **מפני עשו**, שלא הגיד לו דבר מזה, אלא שבא מפני הקטטה שהיה ביניהם. ובעבור שלא הגיד לו כי בורח הוא מפני עשו, בטח לבו שלא יברח ג"כ מלפניו.

והותרה בכל אחד מהפרושים האלה השאלה הו'.

השאלה הז'

בדברי לבן מה עשית וגומ', למה נחבאת וגו', ולא נטשתני וגו'. כי למה שאלו מה עשה, והוא כבר היה יודע כל המעשה. ואם אמר מה עשית ותגנוב את לבבי ותנהג את בנותי, למה חזר לומר ותגנוב אותי ולא הגדת לי, וחזר לדבר בבנותיו: ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי, והוא כפל מבואר. וכל שכן עתה הסכלת עשו, שאם בסכלות עשאו, כבר היה לו התנצלות.

תשובה לשאלה ז

והנה הוגד ללבן ביום השלישי מנסיעתו, שברח יעקב ולקח אחיו וקרוביו עמו. וירדוף אחריו דרך שבעת ימים, לפי שכאשר ידע הליכתו היה ביום השלישי, וחזר לחרן לקחת את אחיו, והלך אחריו באופן שכאשר מצאו כבר היה ביום השביעי.

ודרך הדרש הוא דרך אחר.

ולפי שהייתה כוונת לבן להרע עם יעקב, הוצרך ית' לצוותו ולהזהירו בחלום הלילה, שעם היותו בלתי ראוי אליו, הגיעתהו ההתעוררות האלהי לכבוד יעקב, באומרו אליו: **השמר לך**

מדבר עם יעקב מטוב עד רע. ופירוש זה הוא אולי שהאדם כשיוכיח את חברו, יוכיחה באחד משני דרכים:

- אם שיתחיל בדברים טובים, ויסתום ויסיים בדברים רעים, כאלו תאמר האלהים יודע שאהבת עולם אהבתיך, אבל בעבור מה שעשיתי לי הריני לך אויב אכזרי.

- ואם שיתחיל בדברים רעים ויסיים בטובים כאלו תאמר: אתה עשית עמדי דברים רעים כאדם נבזה ונקלה, אבל עם כל זה לא אעזוב אהבתך.

ולכן הזהירו השם ללבן, אם תרצה להוכיחו מרע אל טוב, שתתחיל בדברים רעים ותסיים בטובים, הנה מה טוב ומה נעים. אבל הישמר לך מדבר עם יעקב באופן האחר, שהוא מטוב עד רע, שהתחיל בטוב ותסיים ברע, כי הכל הולך אחר החתימה. וכן עשה לבן, שהתחיל עמו בתוכחת מגולה, וסיים באהבה מסותרת, ולא עבר א"כ על אזהרת השם.

והותרה השאלה הז'.

השאלה הח'

באומרו **יש לאל ידי לעשות עמכם רע וגו'**, כי למה הודיעו לבן אזהרת השם, ובזה יגבה לבו של יעקב ויתחזק עליו. ומוטב היה שיחשוב שלחסידתו לא הרע עמו מאומה.

השאלה הט'

במאמר **עתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך למה גנבת את אלהי.** כי כבר אמר שסכל במעשיו, ואיך נתן עתה סיבה נכונה בהליכתו. ומה עניין זה לגנבת התרפים, והיה לו לומר ועתה למה גנבת את אלהי, לא הלוך הלכת כי נכסוף נכספת וגו'.

השאלה הי'

במאמר יעקב ותשובתו **כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי**, ולא דיבר לו בבנים ולא בצאן, בהיות עליו עיקר המחלוקת. ולמה הייתה תשובת יעקב אז כל כך בקוצר, ואח"כ האריך בדברים וסיפור מעשיו. והוא אומר **ויחר ליעקב וירב בלבן**, כאלו בראשונה לא חרה לו. ויותר טוב היה לו לומר כל זה בתשובה הראשונה הזאת.

השאלה הי"א

איך נתפתתה רחל לגנוב את התרפים אשר לאביה? האם חשבה להרחיקו מעבודת כוכבים ומזלות, כדבריהם ז"ל? באמת סכלות גדולה יהיה זה לה, בחושבה כי לעת זקנתו בתו תטה את לבו. ועם היות שנגנבו ממנו התרפים, יעשה לו אלהים אחרים תחתיהם. או אם חשקה בהם רחל לעבדם כאביה, זה לא יתכן חלילה וחס.

תשובה לשאלות ח-י"א

והייתה תוכחתו ליעקב **מה עשית וגו'.** ודעתי בפסוקים האלה היא, שלבן, מאשר ראה שנתרבה צאן יעקב בהפלגה רבה, היה חושב אולי עשה שום תחבולה, כי מבלי נראה לו

שא"א שילדו כל הצאן עקודים נקודים וברודים, אבל לא ידע דבר מזה בבירור, ולא נתגלה לו אמיתת העניין, אלא מדרך סברה שהיה חושב שאיזו תחבולה הייתה. וכאשר ראה שברח, נתאמת אצלו עוד החשד ההוא. ושמפחדו פן יודע מה שעשה היה בורח. ולכן בתוכחתו אמר: **מה עשית?** רוצה לומר מהו החטא והפשע שעשית, שבעבורו הוצרכת לברוח.

ועשית בזה שני דברים מגונים:

האחד בערכי, שגנבת את לבבי.

והשני בעניין בנותי, שנהגת אותן כשבויות חרב שמולכים אותן מבלי כבוד ומבלי לזוית קרוביהן.

וחזר לבאר שני הדברים ההם.

ועל גנבת לבבו אמר, **למה נחבאת לברוח**, כלומר למה הלכת בהיחבא, ולא הגדת לי דבר מן הליכתך. כי אני לא הייתי מעכב אותך, אבל **אשלחך בשמחה ובשירים בתוף ובכנור**, כמו שמשלחים את הכלות עם בעליהן.

וכנגד עניין בנותיו אמר **ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותיי**. רוצה לומר, איני אומר שנהגת את בנותיי כשבויות חרב, בעבור שהנה הולכות בעל כורחן, אלא במה שלא נטשתני לנשק לבני ולבנותיי. כי קרא את בניו בני, לפי שנולדו על ברכיו.

והיה תכלית מאמרו כשואל ממנו מה הדבר אשר עשה נגדו, שבעבורו הוצרך לברוח וללכת שלא מדעתו, ולהעלים ממנו בנותיו. כאומר אין ספק שלא עשית כל זה מבלי סיבה. ולכן הגידה לי **מה עשית**. ולפי שלא אמר יעקב שטעה בסכלות ומיעוט הבנה, אמר לו עוד **עתה הסכלת עשה**. והוא אצלי נאמר בתמיהה. רוצה לומר, האם אתה הסכלת עשה ותאמר שבסכלות עשית כל זה, באמת אינו אפשר כי חכם אתה מדניאל ועמוק עמוק אתה במחשבותיך. ואיך עתה א"כ בדבר הזה לבד הסכלת עשה.

הנה, אם כן, עשה לבן הבריחה טענה חזקה על חטאו ופשעו של יעקב נגדו.

עוד עשה על זה גם כן טענה שנית.

והוא אומר: **יש לאל ידי לעשות וגו'**, ורוצה לומר, יש יכולת ומשפט בידי, שעל זה נאמר שם **אל ואלהים**, כמו 'והגישו אדוניו אל האלהים', **לעשות עמכם רע, ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר: השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע**. זה מורה שהאלהים יודע שעשית שום פשיעה נגדי, ושהיה ראוי לי לעשות עמך שום רע בעבורה, ולכן הוצרך להזהירני שלא אעשה כן. ואם לא היית חייב בדבר, לא היה צריך לצוות.

עוד עשה על זה טענה שלישית

והוא אומר: **ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך למה גנבת את אלהי**. רוצה לומר, ועתה ידעתי אחי, ידעתי שתהיה תשובתך שנכסוף נכספת לבית אביך,

כמנהג הנערים וכדרך הנשים. אבל אף על פי שיהיה הדבר כן, ונחבאת לברוח כדי שלא יעכבוך, **ולמה גנבת את אלהי**, והם התרפים שהיית מנחש בהם. אין זה אלא שיראת ופחדת שמא יגידו לי מה שעשית לי, ולכן הוצרכת לגנוב אותם. כי אין ספק שאין אתה קוסם, ולא תבחר בהם לדעת העתידות כמוני. כי אתה נביא, וכעת יאמר ליעקב מה פעל אל.

הנה אם כן, כל הטענות האלה עשה לבן להכריח מהם שיעקב עשה פשיעה רבה נגדו בעניין הצאן, עם היות שהוא לא היה יודע אותה.

והותרו בזה השאלות הח' הט' והי' והי"א.

ויען יעקב ויאמר ללבן... עד סוף הסדר [לא, א – לב, ב]

השאלה הי"ב

בדברי יעקב מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי. כי הנה החטא והפשע כבר אמרו לו, באומרו **למה נחבאת לברוח ולא הגדת לי ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי**. ויעקב הודה לו בו, אבל אמר **כי יראתי כי אמרתי פן תגזול וגו'**. ואיך שאל עתה מה פשעי ומה חטאתי.

השאלה הי"ג

באריכות דברי יעקב בריבו, ואומרו שתי פעמים שישב עמו עשרים שנה, כי הוא אמר **זה עשרים שנה אנכי עמך** וחזר לומר שנית, **זה לי עשרים שנה בביתך** והוא כפל מבואר, גם כי זכר דברים אין בהם צורך.

השאלה הי"ד

במאמר יעקב **ופחד יצחק היה לי**, ולמה לא אמר אלהי יצחק, ואף כי אין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם, כבר אמר במראות הסולם ואלהי יצחק, אם להיותו סומא, או לסיבה אחרת. אבל **פחד יצחק** מהו שנשבע עליו, באומרו **וישבע יעקב בפחד אביו יצחק**.

תשובה לשאלות י"ב – י"ד

הנה יעקב השיב ללבן דברים קצרים מבלי כעס ומריבה, מפחדו שימצאו התרפים ביד אחת מן הנשים וייתפש כבושת גנב כי ימצא. אמר לו בלשון רכה: **כי יראתי, כי אמרתי פן תגזול את בנותיך וגו'**. רוצה לומר, לא נחבאתי אני לברוח מפני פשע וחטאת שעשיתי, כי כל יגיעי לא ימצאו לי עוון אשר חטא. אמנם הלכתי בהיחבא, מיראתי שמאהבתך את בנותיך יקשה עליך לכתן מאתך, ותגזול את בנותיך מאתי.

והנה תלה העניין בבנות, לפי שהיה לו בעצם טענה עליהן כאב את בן ירצה. ולא בבנים, כי הם היו בני יעקב, ומה לו ולהם. וגם לא זכר גזל בצאן, משום לא יפתח אדם פיו לשטן, ולבן לגזול את הצאן היה מתכוון, לא לבנותיו.

ולענין התרפים השיבו, **עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה**, רוצה לומר אני לא גנבתי אותם, ואיני יודע אם גנבם אחד מאלה, אבל אני חפץ שאותם שימצאו בידו לא יחיה עוד, ושנמית אותו כאן כדין גונב נפש.

והז"ל פירשו מלשון קללה ותפילה, רוצה לומר שימיתו האל, כיון שפנה אל אלהים אחרים. ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם, כי אלו ידע לא היה מקלל, כי ידע כי לשם שמים נתכוונה, ושבאותה קללה מתה רחל בדרך.

ולכן נזדרז לבקש התרפים ולחפש כל האוהלים למצוא אותם, כי חשב שהם יגידו לו אמיתת הדבר על מה היה יעקב בורח. וכאשר חיפש ולא מצא, אז מצא יעקב מקום לריב עמו, ולזה נאמר **ויחר ליעקב וירב בלבן**. כי בתחילה כאשר שמע דבריו, מיראתו פן ימצאו התרפים ותכסה כלימה פניו, לא נתכעס ולא עשה מריבה. אבל כשחיפש ולא מצא, חשב יעקב שלא גנבו לו התרפים, אלא שהוא שם לו עלילות דברים לרדוף אחריו, ולכן אמר לו אז במריבה וכעס, **מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי**. כי מפני שלבן היה שואל אותו **מה עשית**, כמו שביארתי, מה הפשע שעשה שבעבורו היה בורח, לכן השיבו יעקב מה פשעי ומה חטאתי, כאומר ומהו הפשע והחטאת אשר אתה מחפש עלי, כי אינם מחוקי ומנהגי לעשותם.

ולמה דלקת אחרי - כי הנה הדליקה והרדיפה אשר כזאת לא היה ראוי לעשותה אלא לאחת משלוש סיבות:

האחת

אם הייתי אני גנב והייתי בורח עם כסף או זהב שגנבתי מביתך, לכן תרדוף אחרי לקחת אותו. אבל זה אינו, כי הנה **מששת את כל כלי**, האם מצאת **מכל כלי ביתך?** אל תעלם מפני כבודי, **שים כה נא נגד אחי ואחך** בפרסום.

והשנית

אם דלקת אחרי מפני שאני חייב לפרוע לך דבר מכל הזמן אשר עבדתי בצאנך, גם כן אין זה אמת, **כי זה עשרים שנה אנכי עמך**.

ואמנם אומרו **רחליך ועזיך לא שכלו**, הוא אצלי בתמיהה, והוא אומרו האם אפשר שרחליך ועזיך לא שכלו בכל עשרים שנה, ולא מת הוולד לאחד מהם בכל זה הזמן, זה אי אפשר, כי בהכרח ימותו קצתם. האם אפשר **שאלי צאנך לא אכלתי?** גם כן זה בלתי אפשר, כי בהיות לי נשים ובנים בהכרח פעמים נאכל הבשר מן האילים, כי הקטנים לחים ואינם נאותים למזון טוב. גם כן טרפה, שהיה בא הארי והדוב והזאב אל העדר, והיה טורף בהמה, זה בהכרח הוא שיקרה פעמים בזמן הרב הזה, ועם היות כל זה דרכו של עולם, הנה הולד המת מהשכולה לא הבאתי אליך, הוא או עורו, כדרך הרועים להודיע לבעל אותו שמת. ואמנם הבהמה שאכלתי, **אנכי אחטנה**, כלומר הייתי פורע אותה ולי היה החסרון לא לך. ואם היה הטרפה, **מידי תבקשנה** שאפרענה, בין שתהיה **גנובתי יום**, שהוא מוטל עלי לשמרה ביום, או **גנובתי לילה**, שלא היה ראוי שאפרענה מה שטורף באישון לילה ואפלה.

הנה אם כן זכר יעקב המתה והנאכלת והטרפיה, וכנגד שלשתם אמר **אנכי אחטנה, מידי תבקשנה**. ומפני זה היה לי הכרח **שאכלני חורב וקרח בלילה**, לפי שלא אזוז רגע ולא שעה מן הצאן, **ותדד שנתי מעיני** לשמור את העדר.

ובזה השלים להשיב על מה שדלק אחריו, בהיותו בלתי חייב לו דבר מכל הזמן שהיה צאנו בידו, כי היה פורע תמיד יותר ממה שהיה חייב לפרוע. אמנם אונקלוס תרגם **אנכי אחטנה מידי תבקשנה** - דהוה שגיא מן מנינא מן ידי את בעית, רוצה לומר שאם טעה בחשבון היה גובה ממנו כפי החשבון המוטעה, לא כפי האמת, והוא לא כדת.

והשלישית

אם תאמר שדלקת אחרי בעבור שלא עשינו אני ואתה חשבון מבורר, ולכן רדפת אחרי לכוון חשבונותינו. אין בינינו גם כן כזה, כי מה החשבון שיש לי עמך. **זה לי עשרים שנה בביתך, עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך, ושש שנים בצאנך**. ומה החשבון שנשאר בינינו לדקדקו, אם לא במה שהחלפת **את משכורתי עשרת מונים**, כמו שנזכר למעלה. א"כ לא דלקת אחרי אלא לגזול את אשר לי.

ובאמת כן היית עושה, **לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי**, שפחד בעת העקדה כשראה המאכלת ביד אביו לשוחטו, שאותה זכות עמדה לי, כי הנה אתה כפי כוונתך **ריקם שלחתי** היום הזה, אבל **את עניי ואת יגיע כפי**, שבכל כוחי עבדתיך, **ראה אלהים ויוכח אמש**, במה שברכני בשכר עבודתי, במה שהוכיחך **השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע**. שכל זה אמר ג"כ **ויוכח אמש**, כמשיב לו על מה שאמר לו: **ואלהי אביכם**

אמש אמר אלי, רוצה לומר, על זה הזהירך האלהים, לא להיותי חוטא לך כמו שאמרת הנה התבארו הפסוקים האלו.
והותרו השאלות י"ב וי"ג וי"ד.

השאלה הט"ו

במה שהשיבו לבן, **הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני**. כי הנה אומרו הבנות בנותיי, ידוע היה ומה בא לאשמועין. ואמנם באומרו **והבנים בני**, אינו צודק, כי הם בני יעקב. וכן הצאן שלו היה, אחר שקנאו בשכרו, ולא היה אם כן ללבן. ומה עניין אומרו **ולבנותי מה אעשה לאלה היום וגו'**.

תשובה לשאלה ט"ו

ולכן השיבו למה שאמר לו קודם החיפוש, **כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי**, ועל מה שהיה אומר שלא דלק אחריו להיותו חייב לו בשום דבר, באומרו **הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני**. רוצה לומר, אם יראת מהאנשים, יותר היה לך לירא מהבנים, ויותר מהצאן שהצלת מצאני, כי הכל: בנים ובנות וצאן היו שלי, והיה לי ללקחם. אבל אם אעשה כן, מה אעשה לבנותי היום ולבניהם אשר ילדו, אשר טיפחתי ורבייתי וגדלתי ואהבתי אותם כבנותי וכבני. ואיככה אוכל וראיתי שיישארו בחוסר כל, רעבים גם צמאים. ולכן **נכרתה ברית**.

ואפשר לפרש שהייתה תשובת לבן ליעקב, לא רדפתי אחריו לאחת מאותן הסיבות אשר זכרת, אלא לקיים בינינו תנאים, כדי שתזכינה בנותי ובניהן אשר ילדו בעושר אשר עשית בביתי, ולא ייסוב אל נשים נכריות וילדי נכרים. וזהו שאמר **הבנות בנותי, והבנים בני, והצאן צאני**, רוצה לומר כי מביתי יצא הכל. **ולבנותי - מה אעשה לאלה היום, או לבניהם אשר ילדו**. כלומר מה התנאים והחיזוקים אשר אעשה לאלה היום, כדי שיישארו הנכסים להם. ולכן **נכרתה ברית**.

ומה שפירשתי ראשונה הוא היותר נכון לפי סגנון הפרשה.

והותרה השאלה הט"ו.

השאלה הט"ז

אם עשו בלבד לעניין הברית גל אחד שקראו לבן **יגר שהדותא** ויעקב קראו **גלעד**, למה זה יעקב עשה מלבד זה מצבה, והוצרכו לומר **עד הגל הזה ועדה המצבה**. והיה די בגל בלבד.

ומה עניין המצפה שאמר לבן: **והמצפה אשר אמר יצף ה'**, האם היה דבר שלישי מלבד הגל והמצבה, או למה שינה אותה בלשון אחר מצפה. ולמה **אמר אם אני לא אעבור אליך, ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה לרעה**, שכפי דרך המפרשים היה לו לומר אם אני אעבור, ואם אתה תעבור, בלשון מחייב לא בלשון שולל, אם היה הברית שלא ירעו ולא ישחיתו זה את זה.

תשובה לשאלה ט"ז

ולפי שלא יוכל לבן לעשות על זה דבר יותר קיים, כי אם ברית ושבועה ליעקב, בדעתו שהיה איש תם ירא את ה', לא ישא לשווא נפשו, לכן אמר שברית יהיה עד בינו ובינו. **ולקח יעקב אבן וירימה מצבה**, כדי שישבע עליה. ועשאה זיכרון למצבה אשר עשה כשהקיץ ממראת הסולם. ומצד אחר ציוה לאחיו, כלומר בניו ורעיו של יעקב ההולכים אתו, שיעשו גל מאבנים.

ולאות וסימן אהבה ביניהם אכלו שם על הגל, לא על המצבה שהייתה לגבוה. כי היה מנהג ביניהם שהאוכלים לחם על שולחן אחד ייחשבו לאחים נאמנים. ואולי שעל זה נאמר 'מצרים נתנו יד, אשור לשבוע לחם'. והנה אמר לבן שהגל הוא עד, לפי שאכלו שם, שכן יהיו תמיד אוהבים זה לזה.

ולזה קראו לבן בלשון ארמי **יגר שהדותא**, ויעקב קרא לו בלשון הקדש **גל עד**. ומפני זה נקרא המקום אחר שנתיישב שם גלעד, כמו שכתב רש"י. ולפי שגל האבנים הוא והמצבה שניהם היו שם כשני עדים בברית הזאת, לכן אמר לבן באותו לשון, וגם יעקב קראו **עד הגל הזה**.

ואמנם אומרו עוד **והמצפה אשר אמר יצף ה' ביני וביניך**, ייראה שהמצפה היא המצבה שזכר. וכאילו אמר הגל יהיה עד, והמצפה שהיא המצבה תהיה ג"כ אות ועד, שהקב"ה יביט ויראה בינינו כאשר נסתר איש מאת רעהו, שתמיד נהיה ונתמיד באהבתנו ואחוותינו. ורש"י כתב שהמצפה היא אשר בהר הגלעד, כמו שאמר 'ויעבור את מצפה גלעד'.

והיותר נכון אצלי, שהמצפה הוא הגל. כי מפני שעשאו גל של אבנים גדול, והיה הגל ההוא אם לאכול עליו לחם, ואם שיהיה מצפה שיצפה הצופה משם, לכן נתן טעם לשניהם אם להיות עד באכילתם שמה, אמר: **הגל הזה יהיה עד ביני וביניך וגו'**. ואם היה בדרך מצפה, אמר **והמצפה אשר אמר יצף ה'**, רוצה לומר ואם הוא מצפה - יצף ה' ביני וביניך כאשר ניסתר איש מרעהו. וזכר שהיה עניין הברית, **אם תענה את בנותי ואם תקח נשים** עליהן, כי לפי שראה שלקח יעקב את שתי השפחות על לאה ועל רחל, חשש לבן שמא ייקח נשים אחרות עליהן, ולכן השביעו עליו.

ואמנם אומרו עוד, ויאמר לבן ליעקב **הנה הגל הזה והנה המצבה וגו'.**
חשבו המפרשים שהיה הברית, אם לבן יעבור את הגל ללכת להרע ליעקב, ואם יעקב יעבור ללכת להרע ללבן.

ויקשה לפירושם אומרו **אם אני לא אעבור אליך, ואם אתה לא תעבור אלי,** בלשון שולל. כי היה לו לומר אם אני אעבור אליך, ואם אתה תעבור אלי בלשון מחייב. והרלב"ג פירש **אם אני,** שאני לא אעבור אליך ואתה לא תעבור אלי את הגל הזה לעשות רעה. ויקשה לו מאוד מלת אם ויקשה לו עוד אומרו **ויאמר לבן ליעקב** כי הנה לבן עצמו היה המדבר, ולמה אמר **ויאמר לבן ליעקב** בהיות הדיבור כלו מדובק. גם בהיותם מתפרדים איש מאחיו, רחוק מאוד היה שילך האחד להרע לאחר.

ולכן נראה לי לפרש שלא היה בריתם שלא יבוא להרע את חברו, אלא שלא יתחייבו בבוא רעה צרה וצוקה לאחד מהם, שהאחד יבוא לעזרו ולהצילו ממכה כדרך האחים הנאמנים, שאח לצרה יולד. ושלכן אחרי שלבן השביעו בעניין בנותיו, כמו שנזכר, עשה עוד עמו תנאי אחר, ולכן אמר מחדש **ויאמר לבן ליעקב עד הגל הזה ועדה המצבה** אם אני לבן לא אעבור אליך את הגל הזה לעזרך, ואם אתה יעקב לא תעבור אלי את הגל הזה לרעה, רוצה לומר להיות רעה לאחד ממנו, שהאחד יבוא לעזור ולהציל לחברו. ולכן אמר **אם אני לא אעבור, ואם אתה לא תעבור,** בלשון שולל, כי יהיה אז הגל והמצבה עדים על רשעתו.

ויהיה כפי זה הפירוש האמיתי אומרו **לרעה,** כמו 'עושר שמור לבעליו לרעתו', שפירושו בו שהוא שמור לו כדי שבו ינצל מרעתו.

ובזה הותרה השאלה הי"ו האחרונה.

ואמנם אומרו אחרי זה **אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו, אלהי אביהם.** רוצה לומר שעשו ביניהם דיינים, אלהי אברהם מצד יעקב, אלהי נחור מצד לבן. אבל יעקב לא רצה להישבע בהם יחד, כי איך ישבע באלוהי נחור? אבל נשבע בפחד אביו יצחק בעקדה, וכאלו נשבע בעקדתו.

ואחרי הברית זבח יעקב זבח גדול בהר במקום מושבו, ויקרא לאחיו לאכול לחם, והיא הסעודה אשר עשה להם. ולא קרא ללבן חמיו, מפני כבודו, כאלו אכל ברשותו, והכל שלו כמו שכתב הרמב"ן.

אבל קרא לאחיו של לבן, והם האנשים שבאו עמו ואכלו ולנו שם הלילה ההיא, דרך חיבה ואהבה רבה, בבוקר נתפרדו איש מרעהו. ולבן נשק לבניו ולבנותיו וישב למקומו.

ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים.

ועניין זה, שאחרי שנפרד מחברת לבן ונסתלק ממנו טרדת התנאים וערעורי לבן, שב לאתנו הראשון, ונראו לו בנבואתו מלאכי אלהים, כמו שראה אותם במראת הסולם. ויכירם ויאמר **מחנה אלהים זה**.

ואפשר לומר שנראו אליו בדרכו בנבואה מוחשת, כמו שביארתי בתחילת פסוק וירא אליו ה'.

מלאכי אלהים. והכיר מיד שמחנה אלהים היה זה, כלומר שלוחי השגחתו ובעלי מלחמתו. ולכן קרא שם המקום ההוא מחנים, רוצה לומר שנתחבר ממנה אלהים למחנהו של יעקב.

וצורך המראה הזאת יתבאר בתחילת פרשת וישלח.

ובזה נשלם מה שראיתי לפרש בזה הסדר.